

DIAGNOSI 2015

**La situació del sensellarisme a Barcelona.
Evolució i polítiques d'intervenció**

Albert Sales, Joan Uribe, Inés Marco

Autoria:

Albert Sales i Campos

Joan Uribe Vilarrodona

Inés Marco Lafuente

Suport en el treball de camp:

Begoña Planas

Victòria Atero

Consell de redacció:

Virginia Aira, M. Rosa Alonso, Teresa Bermúdez, Fabricio Busi, Albert García, Marina Mañas, Alejandra Reyes, Ramon Noró.

Disseny i maquetació:

Concepte gràfic

Llicència

Creative Commons

Agraïments:

Als treballadors i treballadores que de manera remunerada o voluntària, dediquen el seu temps i el seu compromís a la lluita contra la pobresa i a l'atenció de les persones sense llar.

A les persones que han participat en els grups de discussió i que han compartit el seu temps i les seves vivències amb nosaltres.

A les persones que dormen cada nit als carrers de Barcelona. A les que han parlat amb nosaltres i a les que no. A aquells i aquelles que s'enfronten a diari amb la cara més dura de l'exclusió de l'habitatge.

La Xarxa d'Atenció a Persones sense Llar de Barcelona està formada per:

ACCEM, Amics del Moviment Quart Món Catalunya, Arrels Fundació, Asociación de Alternativas, Motivación y Acompañamiento, ADAMA, Associació Dit i Fet, Associació per la Recerca i l'Acció Social Vincle, Associació per la reeducació i la reinserció social Lligam, Associació Prohabitatge, Associació Rauxa, Associació Social Yaya Luisa, Caliu - Espai d'acolliment, Càritas Diocesana de Barcelona, Centre d'Acollida Assís, Centre Obert l'Heura, Comunitat de Sant Egidi, Congregació Serves de la Passió - Llar Santa Isabel i Residència Maria Teresa, Cooperativa Suara, Creu Roja a Barcelona, Fundació Engrunes, Fundació Futur, Fundació Iniciatives Solidàries, Fundació IReS, Fundació Mambré, Fundació Quatre Vents, Fundació Salut i Comunitat, Grup ATRA, Llar de Pau. Companyia Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, Obra Social Santa Lluïsa de Marillac. Companyia Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, Parròquia Sant Miquel del Port - Projecte Sostre, Progress, Sant Joan de Déu - Serveis Socials, Ajuntament de Barcelona

ÍNDEX

CONTINGUTS

Introducció

1. Metodologia	12
Anàlisi de l'evolució de les dades quantitatives	13
Anàlisi qualitatiu de la interacció amb recursos d'assistència	15
2. Evolució de les dades quantitatives. Període 2011-2015	18
3. Els recursos de la XAPSLI davant l'exclusió residencial	28
4. Factors explicatius de la persistència en la situació de sense llar	32
"Ningú està al carrer per gust"	33
Les normatives i la llibertat individual	36
Condicions dels equipaments, ubicació, accessibilitat i temporalitat	38
Centres de Primera Acollida: compleixen la seva funció? Serveixen per "donar un primer pas"?	40
Perquè uns serveis funcionen per unes determinades persones i per altres no?	41
En els equipaments de mitja estada de caràcter col·lectiu, què pot portar a la "recaiguda"?	43
En els pisos d'inclusió, què pot portar a la "recaiguda"?	44
5. Trajectòries d'èxit. Sortir del sensellarisme	46
Què és sortir del carrer?	47
Ingressos, mercat de l'habitatge i vida autònoma	49
La xarxa de relacions	51
Estigma, identitat i prevenció	51
Sortides i èxits amb límits	52
6. El sensellarisme femení	54
Factors de vulnerabilitat específics	58
Ser dona en situació de carrer	59
L'accés als recursos d'assistència i equipaments residencials	59
La relació amb el suport social i professional	60
Menys dones però en pitjor situació	61
Sortir del carrer	62
Conclusions	64
Què ens diuen les xifres?	65
Les veus del sensellarisme: què ens diuen les persones?	68
Línies d'actuació i recomanacions	70
Referències bibliogràfiques	72

TAULES

Taula 1.1. Categories ETHOS i fonts de dades disponibles per la XAPSLLB	14
Taula 1.2. Descripció dels grups de discussió realitzats	16
Taula 2.1. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona. Classificació ETHOS. 2011, 2012, 2013, 2014, 2015	20
Taula 2.2. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona, 2008, 2011, 2013, 2014, 2015	21
Taula 2.3. Evolució de les persones detectades per l'equip d'educadors/es de SIS-Detecció els mesos de març i comparació amb recomptes ciutadans. 2008-2014	23
Taula 2.4. Sexe de les persones allotjades en recursos de la XAPSL. %. 2009-2015	24
Taula 2.5. Edat de les persones allotjades en equipaments. %. 2009-2015	25
Taula 2.6. Nacionalitat de les persones allotjades en equipaments. %. 2009-2015	25
Taula 2.7. Persones amb certificat de "disminució" ateses en equipaments de la XAPSL de pernocta. 2011-2015	26
Taula 2.8. Persones amb reconeixement de grau de dependència ateses en equipaments de la XAPSL de pernocta. 2011-2015	26
Taula 2.9. Origen dels ingressos de les persones allotjades en serveis de la XAPSL. 2012-2015	27
Taula 3.1. Persones allotjades als equipaments per a l'atenció de persones sense llar segons titularitat. Barcelona, 2008-2015	29
Taula 3.2. Persones allotjades als equipaments per a l'atenció de persones sense llar segons tipus d'equipament. Barcelona, 2008-2015	30
Taula 3.3. Edat de les persones allotjades segons tipus d'equipaments. 12 de març de 2015	31
Taula 3.4. Sexe de les persones allotjades segons tipus d'equipaments. 12 de març de 2015	31
Taula 6.1. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona. Classificació ETHOS. 11 de març de 2015	57

GRÀFICS

Gràf. 2.1. Evolució del nombre de persones sense sostre detectades per SIS-Detecció. Mesos de març. 2008-2014	22
Gràf. 2.2. Edat de les persones contactades pel SIS pernoctant al carrer. Març de 2015 (Font: SIS)	24
Gràf. 2.3. Edat de les persones allotjades en recursos de la XAPSL. 12 de març de 2015. (Font: XAPSL)	24
Gràf. 3.1. Persones allotjades en recursos de la XAPSL segons tipus d'equipament	30

INTRODUCCIÓ

L'any 2010 es va donar inici a la campanya: "Imagina un 2015 sense ningú al carrer"¹. El seu objectiu no era acabar amb la problemàtica del sensellarisme però sí treballar amb especial intensitat per aconseguir radicar la vessant de carrer d'aquest problema i deixar de tenir una població nombrosa i estable veient-se obligada a pernoctar de manera habitual o permanent a espais públics o semiprivats.

L'any 2010 es va donar inici a la campanya: "Imagina un 2015 sense ningú al carrer". El seu objectiu no era acabar amb la problemàtica del sensellarisme però sí treballar amb especial intensitat per aconseguir radicar la vessant de carrer d'aquest problema i deixar de tenir una població nombrosa i estable veient-se obligada a pernoctar de manera habitual o permanent a espais públics o semiprivats.

Les accions per aconseguir-ho partien de dos abordatges. D'un costat, reduir les situacions de pernocta al carrer requereix

una ampliació de les places residencials dins la cartera de serveis que permeti l'accés a un seguiment social estable al màxim nombre possible de persones. De l'altre, per reduir el nombre total de persones sense llar - pernoctant al carrer o en equipaments especialitzats - calen polítiques preventives dissenyades per donar resposta ràpida a les persones debutants i accions encaminades a acompanyar a les que han patit trajectòries més llargues cap a una sortida definitiva de l'exclusió residencial.

1. A la segona jornada de la Xarxa d'Atenció a Persones Sense Llar (XAPSLL), es va aprovar el manifest que presentava la campanya, que incorpora un seguit de dades, posicionament i línies a seguir per complir l'objectiu, així com context europeu de 2010. Es pot consultar en aquest enllaç:

<http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/2jornadaxarxasensesostre/pdf/manifest.pdf>

La campanya tenia un context europeu: l'abril de 2010, una sèrie d'entitats liderades per la Federació Europea d'Entitats que Treballen amb Persones sense Sostre (FEANTSA) van presentar al Parlament la campanya "Ending Homelessness" que es marcava cinc objectius:

1.	que ningú dormís al carrer,
2.	que ningú dormís en un alberg d'emergència més enllà del breu temps que implica una emergència com a tal,
3.	que ningú visqués en un allotjament temporal més temps del necessari,
4.	que ningú sortís d'una institució sense tenir opcions d'allotjament,
5.	que cap jove esdevingués sense sostre per haver fet el pas a una vida independent.

El Parlament Europeu va fer seva la campanya en recollir-la a la Declaració 61/2010, adoptada el 16 de desembre de 2010, sobre la estratègia de la UE en relació a les persones sense llar. En l'àmbit espanyol va ser adoptada, entre d'altres, per Càritas i un grup d'entitats de Madrid, així com per la ciutat de Barcelona que, a través de la XAPSLI i en el marc de l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva, s'hi va afegir amb el lema amb el que la coneixem: "Imagina un 2015 sense ningú al carrer". En fer-ho, totes les entitats de la ciutat integrades a la Xarxa s'hi van bolcar, entenent que era una gran oportunitat per fer un important pas en el camí de l'eradicació del fenomen.

Val a dir que la mirada posada en la finalització de la problemàtica, no era –ni és– quimèrica, així com no ho era aleshores l'objectiu medial d'assolir la finalització de la situació de carrer, amb les implicacions que suposava d'implementació i millora de mesures, recursos i activació de polítiques preventives. Ens dona la mida sobre fins a quin punt és o no un objectiu possible, el que es recull al document final de la Conferència de Consens Europeu sobre

Sensellarisme, promoguda el 2010 per la Comissió Europea i editat per la mateixa alta instància de la Unió Europea: la resposta a la pregunta clau número 2, formulada com "és un objectiu realista posar fi a la situació de les persones sense llar?", fou la següent: "Malgrat sempre existirà un flux potencial que generi situacions de manca de llar, el jurat arriba a la conclusió que unes mesures de prevenció i intervenció contínues, en el context d'estratègies integrades per a combatre la carència d'habitatge en els àmbits nacional i regional, poden evitar que s'arribi a aquesta situació i garantir el ràpid desenvolupament de solucions a llarg termini per a aquelles persones que s'enfronten a aquest problema. Per tant, el jurat considera que la manca d'habitatge es pot reduir de forma gradual i, en darrer terme, eliminar."¹

En aquell moment, les instàncies de poder europees es posicionaven, si més no nominalment, a favor de prioritzar l'àmbit dels drets de les persones, en el que quedava d'un context que podríem dir "fundacional" de la Unió Europea:

¹ Conferencia de Consenso Europea sobre Sinhogarismo: Recomendaciones del jurado para la elaboración de políticas, Comissió Europea, 2010, p. 2

l'Estat del Benestar com un dels seus pilars, vinculat al reconeixement efectiu de drets socials. Amb aquest missatge, es donava a entendre que el posicionament institucional defensava que la materialització de l'exclusió residencial en forma del que es defineix com a sensellarisme, no havia de ser estructural, sinó més aviat una circumstància puntual i constituïda per coincidència de factors, en determinats casos i moments. Aquest miratge però va durar poc: un ràpid canvi de timó en les polítiques europees va centrar els esforços en pal·liar els efectes d'una crisi en fases inicials des de les necessitats i requisits del neoliberalisme, portant-nos cap a un escenari institucional d'acceptació de l'exclusió social com a part del sistema (García, 2013).

Així, i en relació a la situació de sensellarisme a Barcelona, i com ens il·lustren les dades recollides en les diverses edicions de la Diagnosi sobre el sensellarisme a la ciutat (Cabrera, 2008; Sales, 2012 i 2013) així com el segon epígraf d'aquesta mateixa edició de 2015, veiem com, malauradament, la quantitat de persones que han patit aquesta situació no ha deixat de créixer en nombres absoluts: les davallades en algunes tipologies d'exclusió residencial s'han vist compensades amb per augmentos en d'altres. I, malgrat que la cartera de serveis de la ciutat no ha deixat d'augmentar en nombre de recursos i places residencials no s'albira la més mínima possibilitat d'acabar el 2015 sense ningú obligat a dormir al carrer.

No s'ha romàs de manera inactiva davant l'increment de les diferents formes de precarietat habitacional i d'exclusió residencial: com dèiem, la cartera de serveis ha augmentat. S'han creat alguns nous protocols i s'han activat cadenes de resposta a la prevenció de la exclusió residencial, o de resposta ràpida quan aquesta es produeix. Dispositius que

de ben segur són millorables, però que materialitzen els importants esforços realitzats per la XAPSLLB per enfrontar-se a una situació de degoteig constant de persones en situacions d'exclusió residencial greu. Es treballa en la reflexió i anàlisi de les noves necessitats originades per nous contextos i, malgrat els recursos dedicats a aquest tipus d'anàlisi son sempre deficientes, s'han donat passes en aquesta direcció. També s'ha donat inici a noves metodologies de treball a partir de l'acceptació de nous conceptes, dos dels quals podrien ser, la resposta residencial amb acompanyament social amb famílies, i el programa *Primer la Llar*, adaptació catalana de l'internacional *Housing First*. Tot i així, els esforços son insuficients donat que els resultats quantitatius son pitjors i el nombre de persones en situacions d'exclusió residencial severa no ha parat de créixer.

Tot aquest context, fa que es consideri 2015 com un moment propici per una reflexió sobre què es pot millorar a Barcelona en el treball amb persones sense llar. I no fer-ho tant sols des de les mirades professionals, com també –i sobre tot– des de la de les pròpies persones sense llar, indubtablement expertes i legitimades en el que significa i implica el sensellarisme i, també, absolutament pertinents per criticar, validar, orientar, suggerir i, també, exigir com fer la cartera de serveis més útil –en tant que eina de suport per deixar la situació de sense llar– i més orientada als drets –en tant que millori aquells aspectes que posin en risc o no permetin, per un o altre factor, l'accés i manteniment del dret a una atenció social real, efectiva, i basada en la igualtat i la justícia social–.

A través d'aquest abordatge qualitatiu, les preguntes a les que volem donar resposta, o, si més no, una aproximació, són les següents:

Què explica la persistència de població sense llar a carrer?
Per què es rebutgen els equipaments?
Els Centres de Primera Acollida: compleixen la seva funció? Serveixen per "donar un primer pas"?
Per què uns serveis funcionen per unes determinades persones i per altres no?
En els equipaments de mitja estada d'estada de caràcter col·lectiu, què pot portar a la "recaiguda"?
En els pisos d'inclusió, què pot portar a la "recaiguda"?
Quines pistes ens poden donar les persones que han protagonitzat trajectòries d'èxit i han deixat definitivament enrere la situació de sense llar?
Quin és el paper del sistema de protecció social i de les ajudes econòmiques en relació a la construcció d'una nova vida? El sistema actual, abocaria aquesta nova vida a la misèria?

En aquest informe doncs, es complementa l'actualització de les dades que la Xarxa d'Atenció a les Persones sense Llar de Barcelona realitza anualment i de forma coordinada la nit de l'11 al 12 amb la presentació dels resultats d'una recerca qualitativa que pretén apuntar respostes a aquestes preguntes. Una recerca que, a través de l'observació participant, grups de discussió i entrevistes, trasllada la veu sobre el sensellarisme a les persones que en són o n'han estat protagonistes i víctimes.

Amb la recollida de dades realitzada per les entitats de la XAPSLL la nit de l'11 al 12 de març de 2015 es tanca un cicle de cinc anys de sistematització que fa de Barcelona una excepció perquè disposa de dades sobre serveis públic i privats, recollides de forma coordinada i existeixen sèries de dades sobre el nombre de

persones que pernocten al carrer i les seves característiques que també són compartides per l'administració municipal i les entitats.

L'informe de Diagnosi 2015 ha de servir per tancar un cicle de recollida de dades i reflectir els aprenentatges metodològics adquirits per millorar el coneixement del fenomen del sensellarisme. La fi de la campanya "Imagina un 2015 sense ningú dormint al carrer" també ofereix la oportunitat de tancar un cicle amb una reflexió profunda sobre l'evolució i el futur de les polítiques d'atenció en base a l'evidència empírica existent i una nova investigació que ajudi a identificar els mecanismes de sortida del sensellarisme i de ruptura amb els dispositius de suport per part de les persones afectades.

1. METODOLOGIA

Anàlisi de l'evolució de les dades quantitatives

L'any 2010, la Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar de Barcelona (XAPSLL) va establir la nit de l'11 al 12 de març com a moment anual de recollida de dades quantitatives sobre les persones ateses als recursos residencials gestionats per les entitats i institucions membres. Des d'aleshores s'han elaborat informes anuals mostrant l'evolució del nombre de places per tipologies, del nombre de persones ateses i les seves característiques sociodemogràfiques bàsiques. Els informes resultants de les dades recollides els anys 2011 i 2013 van constituir la part central dels informes públics de diagnosi del sensellarisme a la ciutat (Sales, 2012, 2013).

Les dades recollides als recursos s'han completat amb les estimacions de persones sense sostre que pernoctaven al carrer. Al 2011, i en relació a les pernoctes a carrer, seguint la metodologia de recompte ciutadà de 2008 i a partir d'un recompte sistemàtic realitzat en una nit.¹ La resta d'anys, utilitzant les dades del Servei d'Inserció Social (SIS) de l'Ajuntament de Barcelona, que registra mensualment el nombre de persones diferents detectades dormint al carrer.

¹ Al 2011 el recompte als equipaments també es va realitzar la nit de l'11 de novembre per complementar el recompte ciutadà al carrer que per qüestions logístiques es va portar a terme en aquella data.

Amb la recollida coordinada de dades de les entitats de la XAPSLL de la nit de l'11 al 12 de març de 2015 disposem d'una sèrie longitudinal completa de 5 anys (2010-2015), que es complementa amb la foto fixa de 2008. Una sèrie que constitueix una interessant excepció en el panorama català i espanyol, caracteritzats per unes dades incompletes i d'escassa qualitat en el seguiment dels recursos assistencials i de l'evolució del fenomen social del sensellarisme.

Seguint la línia d'anàlisi adoptada per la XAPSLL a partir de 2011, utilitzarem les categories ETHOS per classificar les situacions d'exclusió residencial. Tant el discurs popular i mediàtic com bona part de la literatura tècnica i acadèmica fan èmfasi en les característiques de les persones sense llar i de les persones sense sostre construint una categoria classificatòria. Entenem que la realitat empírica i els estudis realitzats en les darreres dècades ens han de portar a ser capaços d'identificar la gran diversitat d'itineraris i de factors individuals i estructurals que porten a les persones a l'exclusió residencial (Muñoz, Vázquez i Cruzado, 1995; Sarasa i Sales, 2015).

Per no analitzar un fenomen social des de els criteris classificatoris clàssics sorgits de les categories creades per administracions i entitats per organitzar les seves actuacions, adoptem les categories ETHOS per classificar situacions i no persones. Sense ignorar el pes simbòlic que té sobre la pròpia creació de la identitat personal el fet de trobar-se en situació de sense llar o sense sostre, partirem d'una definició del sensellarisme com la impossibilitat d'accedir a un habitatge digne.

Existeix una evident limitació per nodrir de dades quantitatives totes les categories ETHOS d'exclusió residencial. Mentre comptabilitzar les persones que pernocten a la via pública pot ser relativament senzill per la seva visibilitat, i el registre de les persones allotjades en equipaments depèn de l'articulació de coordinacions en els mecanismes de recompte, les fonts per accedir a la realitat de les formes d'exclusió residenci-

al que es viuen portes endins dels immobles i altres estructures arquitectòniques o pseudo arquitectòniques, son de gran complexitat. La dificultat, però, no hauria de fer abandonar l'objectiu d'arribar a generar mecanismes de recollida d'informació més complets que facilitin el vincle entre polítiques d'habitatge i polítiques d'atenció a persones sense llar, per poder articular estratègies globals de lluita contra la exclusió residencial.

Taula 1.1. Categories ETHOS i fonts de dades disponibles per la XAPSLB

	Categories operatives	Fonts de dades quantitatives
Sense sostre	1. Viure en un espai públic o a la intempèrie.	Registre de persones contactades pel Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona, Recomptes ciutadans del 2008 i del 2011, Recompte organitzat per Arrels Fundació el 2015.
	2. Pernoctar en un alberg i/o forçat a passar la resta de dia en un espai públic.	Recollida sistemàtica de dades de les organitzacions de la XAPSLB.
Sense habitatge	3. Viure en albergs o centres per a persones sense llar. Allotjaments temporals.	Recollida sistemàtica de dades de les organitzacions de la XAPSLB.
	4. Viure en refugis per a dones.	Informació parcial. Recollida sistemàtica de dades de les organitzacions de la XAPSLB.
	5. Viure en allotjaments temporals reservats a immigrants i als demandants d'asil.	No disponible.
	6. Viure en una institució residencial o d'internament amb la perspectiva de ser acomiadat/da en un termini definit sense un habitatge d'acollida disponible.	No disponible.
	7. Viure en un allotjament amb recolçament sostingut per a persones sense llar.	Recollida sistemàtica de dades de les organitzacions de la XAPSLB.
Habitatge insegur	8. Viure en un habitatge amb règim de tinença insegur. Sense pagar lloguer.	Recollida sistemàtica de dades de les organitzacions de la XAPSLB que es fan càrrec del cost d'habitacions de lloguer i d'allotjament a pensions de persones sense habitatge.
	9. Viure sota amenaça de desnonament.	No disponible.
	10. Viure sota l'amenaça de violència per part de família o parella.	No disponible.
Habitatge inadequat	11. Viure en estructures temporals o no convencionals.	Registre de persones contactades pel Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona.
	12. Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació.	No disponible.
	13. Viure en un habitatge massificat.	No disponible.

Anàlisi qualitatiu de la interacció amb recursos d'assistència

L'interès central d'aquesta part de la recerca és conèixer les implicacions personals que té el model estructural d'abordatge del problema, i com aquestes implicacions, des del marc de la relació entre l'individu i l'entorn social, afecten a les possibilitats d'èxit o fracàs en relació a deixar enrere la situació de sense llar.

Des d'un enfoc propi de l'etnografia crítica, hem optat per donar la veu principal a les persones en situació de sense llar per tal que siguin elles les que, a través del seu testimoni directe i l'anàlisi del mateix, ens orientin a l'hora d'identificar l'afectació del model social i socioeconòmic –no només el model d'intervenció social, sinó de societat, en general– en la problemàtica del sensellarisme. El treball de camp s'ha limitat a les formes d'exclusió residencial que tradicionalment han estat subjectes a les intervencions socials d'atenció a persones sense llar. Assumint, com a l'apartat quantitatiu, que existeix una llacuna de coneixement respecte a les realitats de la exclusió residencial que no s'ubiquen a la via pública o en l'atenció de les entitats especialitzades, la qual cosa ens permet recordar i insistir en que cal un esforç de recerca en les situacions descrites per les categories ETHOS no contemplades en aquest estudi.

Per aprofundir en el coneixement dels factors individuals i estructurals de l'exclusió residencial i de la vivència de situacions de sensellarisme i de sense sostre hem partit de les següents preguntes d'investigació:

1. Quin tipus de suport han rebut les persones que han aconseguit sortir de l'exclusió residencial severa? Quina ha estat la seva interacció amb els serveis socials i amb diferents modalitats d'assistència o suport? Com han incidit aquestes ajudes tot controlant la resta de factors individuals que la bibliografia descriu com a fonts de resiliència²?
2. Quines experiències porten a la ruptura amb els serveis socials o les iniciatives d'assistència a les

persones sense llar? Quina ha estat la història de interacció amb les diferents modalitats d'assistència o suport de les persones que es troben amb una situació de ruptura amb la societat? Com han incidit aquestes interaccions tot controlant la resta de factors individuals que la bibliografia descriu com a causes de ruptura?

3. Com incideixen les diferents metodologies d'intervenció en la configuració de les estratègies individuals de supervivència de les persones sense llar? Com interaccionen les estratègies adaptatives de supervivència³ de les persones que viuen l'exclusió habitacional severa amb la diversitat d'intervencions desplegades per serveis públics i privats d'atenció? Com podem millorar les categories classificatòries per identificar el punt del procés d'exclusió/inclusió social en que es troben les persones que entren en contacte amb recursos de la XAPSLLB⁴?

L'estratègia metodològica seguida per construir les respostes a través de la veu de les persones afectades i protagonistes dels processos d'exclusió residencial ha consistit en articular en paral·lel una ronda de grups de discussió i una observació etnogràfica que s'ha estès des d'abril fins a octubre de 2015. En l'etapa final del procés, durant els mesos de setembre i octubre, s'ha entrevistat a vuit persones que, havent passat pel circuit de suport de la XAPSLL, disposen ja d'una vida autònoma amb una situació residencial estable.

Grups de discussió

L'organització dels grups de discussió va respondre a la estructura de cartera de serveis de Barcelona basada en el model d'escala de transició (Sales, 2013; Uribe, 2015). L'estratègia metodològica contemplava en un primer moment quatre grups de discussió: un grup amb persones allotjades a centres de primera acollida, un segon grup amb persones residents a

2 Una primera aproximació de l'efecte de la interacció amb professionals especialitzats en la probabilitat de sortir del sensellarisme el trobem a Sarasa, S i Sales, A. 2009. *Itineraris i factors d'exclusió social*. Ajuntament de Barcelona, Síndica de Greuges.

3 S'utilitza aquí el concepte "estratègia adaptativa de supervivència" proposat per Pierre Bourdieu i adaptat a l'anàlisi de la pobresa urbana per Alicia B. Gutiérrez (2002).

4 Ja fa cinc anys que la XAPSLLB busca una manera més útil i científicament més afinada d'identificar el moment personal que viuen les persones ateses en els seus recursos. L'objectiu és trobar una terminologia compartida que superi les "fases de desarrelament".

centres de mitja i llarga estada, un tercer grup amb persones residents a pisos d'inclusió, i un grup amb professionals dels diferents serveis d'entitats i de l'administració pública. En el decurs de l'aproximació a les persones en situació de carrer i de la realització dels grups de discussió l'equip investigador va entendre que les dones no havien estat representades de manera suficient: amb la participació de només quatre dones en els grups de persones usuàries d'equipaments, i que en la major part prenia menys el torn de paraula, la seva veu va ser molt minoritària. Estudis anteriors corroboren els problemes afegits que viuen les dones en situació de sensellarisme. Uribe i Alonso (2009) conclouen que les dones tenen malalties no només diferents, sinó més greus i amb major complexitat. Tanmateix, un grup de discussió dut a terme l'any 2012, va evidenciar, a través del testimoni de dones a CPA, l'especial duresa afegida per raó de gènere (Roca et al., 2012).

Així doncs, es va corregir el dèficit en realitzar a l'octubre dos grups de discussió més on van participar només dones. Un grup reunia usuàries d'un dels tres Centres de Primera Acollida de la Ciutat i el segon residents d'equipaments diversos de les entitats de la XAPSLL.

Observació i entrevistes etnogràfiques

L'aproximació a través a la realitat de les persones sense sostre no ateses o parcialment ateses pels recursos de la XAPSLL s'ha realitzat partint d'un enfoc propi de l'etnografia crítica. A través dels equips de SIS Detecció, l'equip de recerca va fer contacte amb persones que pernoctant al carrer, mantenen contacte periòdic amb els educadors i educadores del servei. Aquest primer contacte consistia en una breu presentació i en explicar a les persones contactades que l'equip de recerca tornaria a visitar els espais, però sense l'acompanyament dels educadors i les educadores, per tal de tornar a conversar amb elles amb la intenció de recollir la seva realitat quotidiana.

Identificats els primers punts d'observació i contacte, l'equip d'investigació va organitzar les visites als diferents espais per conversar amb persones i grups durant 12 setmanes, entre dos i quatre cops per setmana, en la franja horària de les 20 hores fins a la nit, sense hora determinada de finalització. Es van fixar 15 punts d'observació i contacte repartits pels 10 districtes de la ciutat. En 7 d'aquests punts, el primer contacte es va realitzar a través del Servei d'Inserció

Taula 1.2. Descripció dels grups de discussió realitzats

	perfil de les persones participants	nombre d'homes	nombre de dones	total participants
GD1	p. allotjades en centres de primera acollida	8	2	10
GD2	p. residents en centres de mitja i llarga estada de la XAPSLL	5	0	5
GD3	p. residents en pisos d'inclusió de la XAPSLL	17	2	19
GD4	dones allotjades en centres de primera acollida		12	12
GD5	dones residents en centres i pisos de la XAPSLL		13	13
GD6	professionals d'entitats de la XAPSLL	12	5	17
TOTAL		42	34	76

Social, en els altres 8 l'apropament va ser directe. En total s'han contactat 56 persones, s'ha conversat amb 33 i s'ha desenvolupat entrevistes etnogràfiques no dirigides en profunditat amb 16. Les 33 persones amb les que s'ha conversat es consideren informants amb independència de la profunditat de l'entrevista mantinguda i de si la conversa es portava a terme en el marc de la interacció dels investigadors amb un grup de persones o individualment.

S'ha comptat amb informants de 10 nacionalitats diferents (Bèlgica, Bulgària, Colòmbia, Itàlia, Marroc, Nigèria, Polònia, República Txeca, Romania i Espanya). Dels 33, 10 tenien nacionalitat espanyola i la resta estrangera. Només s'ha pogut establir un contacte significatiu al carrer amb tres dones.

Entrevistes personals

Finalment, es van dur a terme entrevistes personals amb gent que havia deixat enrere la situació de sense llar, i a les que es va nomenar com a "trajectòries d'èxit". Els criteris que a priori es van seguir per considerar que han deixat enrere la situació no es basaren tant en evidències empíriques com, per exemple, una quantitat determinada de temps de vida autònoma, sinó que es definiren bàsicament des de dues aproximacions: una, del tot subjectiva, centrada en la visió de l'equip professional que, havent treballat amb aquella persona, decidia que la seva sortida de la situació d'exclusió residencial es podia considerar com un "èxit d'intervenció" en el seu conjunt i els proposaven per a l'entrevista. L'altra aproximació, es fonamenta en els criteris que els equips utilitzen per entendre qué és èxit, i que es basen en una parametrització flexible que situa a la persona en una trajectòria d'independència econòmica i de manteniment i gestió habitacional normalment superior als 2 anys, amb independència de que aquella persona mantingui algun vincle o relació amb algun servei social, però al marge de necessitats vinculades al sensellarisme. Es van planificar 6 entrevistes amb persones considerades "trajectòries d'èxit", de les que finalment se'n van realitzar 5. Les entrevistes, a partir d'un guió, van ser obertes.

2. EVOLUCIÓ DE LES DADES QUANTITATIVES. PERÍODE 2011-2015

Atenent aquelles categories de la classificació ETHOS de les que la XAPSLL disposa de dades, el nombre total de persones en situacions d'exclusió residencial greu a la ciutat segueix en la situació de relatiu estancament dels darrers anys. Observem que després dels màxims històrics del 2012 i 2013, es visibilitza un lleu retrocés que deixa el nombre de persones sense llar comptabilitzades a la ciutat en 2.799. Aquesta gran categoria que anomenem sense llar inclouria a les persones que es troben sense sostre, aquelles

que pernocten a la via pública o en equipaments col·lectius especialitzats en l'atenció nocturna; les persones sense habitatge, aquelles que viuen en centres residencials o pisos d'inclusió de la xarxa; les persones en situació d'habitatge insegur que reben suport d'una entitat o de l'administració que es fa càrrec de les despeses d'una habitació de lloguer o d'una pensió perquè no hagin de pernoctar al carrer; i les persones que viuen en assentaments situats en solars, naus o estructures inadequades.

Taula 2.1. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona. Classificació ETHOS. 2011, 2012, 2013, 2014, 2015

		Nombre de persones				
	Categories operatives	8 de novembre de 2011	11 de març de 2012	11 de març de 2013	11 de març de 2014	11 de març de 2015
Sense sostre	1. Viure en un espai públic o a la intempèrie.	726	731	870	715	693
	2. Pernoctar en un alberg i/o forçat a passar la resta de dia en un espai públic.	197	230	259	304	252
Sense habitatge	3. Viure en albergos o centres per a persones sense llar. Allotjaments temporals.	320	281	333	407	511
	4. Viure en refugis per a dones.	nd	20	4	13	4
	5. Viure en allotjaments temporals reservats a immigrants i als demandants d'asil.	nd	nd	nd	nd	nd
	6. Viure en una institució residencial o d'internament amb la perspectiva de ser acomodat/da en un termini definit sense un habitatge d'acollida disponible.	nd	nd	nd	nd	nd
	7. Viure en un allotjament amb recolçament sostingut per a persones sense llar.	342	332	356	486	481
Habitatge insegur	8. Viure en un habitatge amb règim de tinença insegur. Sense pagar lloguer.	399	698	499	352	424
	9. Viure sota amenaça de desnonament.	nd	nd	nd	nd	nd
	10. Viure sota l'amenaça de violència per part de família o parella.	nd	nd	nd	nd	nd
Habitatge inadequat	11. Viure en estructures temporals o no convencionals.	695	834	595	423	434
	12. Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació.	nd	nd	nd	nd	nd
	13. Viure en un habitatge massificat.	nd	nd	nd	nd	nd
TOTAL		2.679	3.126	2.916	2.700	2.799

Fonts: Informes del Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona i recull de dades en equipaments de la XAPSL.

NOTA: Les dades de les categories ETHOS 1 i 11 provenen de les observacions realitzades pel SIS. No corresponen al recompte de la nit de l'11 de març sinó a la identificació de persones diferents als carrers de Barcelona durant tot el mes de març.

Val a dir que l'evolució de les xifres està molt condicionada per la pròpia oferta de serveis que presten les entitats i les administracions per combatre l'exclusió residencial. La interacció entre oferta i demanda és clau per entendre perquè aquestes xifres no reflecteixen la percepció quotidiana en una ciutat on l'accés a l'habitatge és un problema estructural i que té un pes molt rellevant en la definició de l'estructura d'oportunitats de la ciutadania (Sarasa i Sales, 2009). Per una banda, la creació de nous recursos no només depèn de la demanda sinó de la pròpia capacitat de les entitats i de l'administració local, de la disponibilitat d'equipaments i de la capacitat d'adquirir o llogar habitatges al mercat per part dels operadors públics i privats de la XAPSL. Per l'altra, la pròpia estratègia de les entitats ens

obliga a replantejar-nos la metodologia de recollida i sistematització de dades, atès a que les modalitats d'intervenció en casos de sensellarisme conviuen amb nous plantejaments que qüestionen la solidesa de les sèries de dades.

Un bon exemple d'aquests canvis d'estratègia amb un efecte significatiu en les sèries de dades és la posada en marxa del programa OIKOS per part de Càritas. Responent a situacions d'exclusió habitacional que es podrien encabir en diferents categories ETHOS, durant el 2015 aquest programa ha allotjat en habitatges unifamiliars a 208 unitats de convivència (790 persones) a la ciutat de Barcelona. L'accés d'aquestes persones al programa no ha estat la detecció d'una situació de carrer però sí situacions d'amuntegament (27% de les unitats de convivència), desnonaments i llançaments (34%), males condicions d'habitabilitat (18%) o sortida d'una institució sense cap habitatge on residir (22%). De no existir el programa OIKOS, una part d'aquestes persones hauria estat atesa en recursos de la XAPSLL o hauria caigut en una situació de carrer, tot i que resulta impossible determinar-ne la proporció. Comptabilitzar aquestes 790 persones significaria un increment important amb un trencament de la sèrie però no tenir-les en compte porta a suposar una falsa estabilitat en l'impacte de l'exclusió residencial a la ciutat.

Qualsevol política de lluita contra el sensellarisme que pretengui combatre el problema requereix una estreta relació entre polítiques d'habitatge i polítiques d'atenció social (European Commission, 2013b; FEANTSA, 2013). Per avançar en la diagnosi de l'exclusió residencial i guiar aquestes polítiques cal establir metodologies de recollida de dades i de generació de coneixement sobre les categories ETHOS de les que encara no disposem d'informació i crear noves sèries menys condicionades per l'oferta de places de les entitats de la XAPSLL.

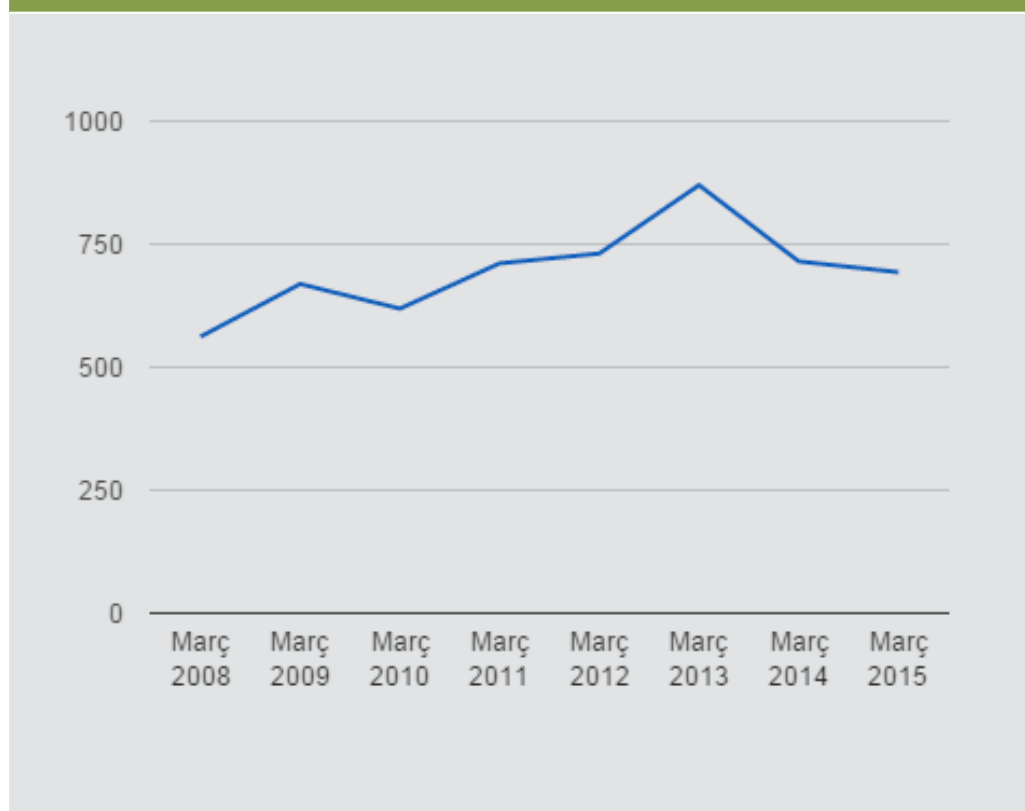
Taula 2.2. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona, 2008, 2011, 2013, 2014, 2015

	2008		2011		2013	2014	2015
	Segons recompte realitzat la nit de l'11 de març de 2008	Segons estimació del SIS	Segons recompte realitzat la nit del 8 de novembre de 2011	Segons estimació del SIS	Segons estimació del SIS	Segons estimació del SIS	Segons estimació del SIS
Recompte de carrer, detecció SIS	658	562	838	726	870	715	693
Assentaments (segons informes del SIS)	265	265	695	695	595	423	434
Persones allotjades en recursos residencials de la XAPSLL	1.190	1.190	1.258	1.258	1.451	1.562	1.672
Total persones sense llar	2.113	2.017	2.791	2.679	2.916	2.700	2.799

Fonts: Recomptes realitzats per la XAPSLL. Registres i informes del SIS.

Pot resultar sorprenent que la situació de crisi habitacional que viu la ciutat de Barcelona no s'hagi concretat amb la identificació de més persones pernoctant al carrer. Un cop més, la intuïció de que la precarietat habitacional i el sensellarisme han crescut topa amb la sistematització de les dades. Quan ens preguntem si la percepció de major precarietat habitacional s'ha concretat en un major nombre de persones passant les nits als carrers, la resposta no és automàtica. Els equips de SIS-Detecció (Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona) venen registrant un estabilitat en les xifres en els darrers anys i un cert retrocés des dels màxims històrics de 2013. Malgrat tot, cal explicar que els professionals del SIS comptabilitzen aquelles persones que han identificat pernoctant a la via pública de manera estable i amb qui s'ha realitzat algun contacte. Persones que passin per una breu situació de carrer o que canviïn a diari d'emplaçament per dormir difícilment seran considerades en aquestes estadístiques.

Gràf. 2.1. Evolució del nombre de persones sense sostre detectades per SIS-Detecció. Mesos de març, 2008-2014

Per contra, quan s'han realitzat recomptes d'una sola nit, es considera a totes les persones que pernocten aquell vespre a la ciutat. En les tres ocasions en que s'han portat a terme operacions d'identificació d'aquest tipus, s'han mobilitzat més de 700 persones voluntàries per determinar, de manera coordinada i evitant duplicitats, quantes persones dormien als carrers de la ciutat. Els tres recomptes han situat les xifres per sobre de les estimacions de l'Ajuntament i indiquen una tendència al creixement de persones dormint al ras a la ciutat.

La sèrie temporal que ens proporcionen els recomptes és limitada i està mancada d'estabilitat metodològica. No obstant, la eina més apropiada per complementar les estadístiques anuals de la XAPSL és un recompte d'una nit que coincideixi amb la nit d'observació coordinada dels equipaments. A partir d'aquest model, s'hauria de construir un nou cicle de creació de sèries de dades i de coneixement.

**Taula 2.3. Evolució de les persones detectades per l'equip d'educadors/es de SIS-
Detecció els mesos de març i comparació amb recomptes ciutadans. 2008-2014**

	Estimació nombre de persones sense llar al carrer	Dades dels recomptes	Desviació
Març 2008	562	634	12,81%
Març 2009	669		
Març 2010	619		
Març 2011	711		
Novembre 2011	726	838	15,43%
Març 2012	731		
Març 2013	870		
Març 2014	715		
Març 2015	693		
Maig 2015	709	892	25,81%

Nota: No s'inclouen assentaments.

Recomptes de 2008 i de 2011 realitzats per la XAPSL. Els resultats estan recollits a Cabrera (2008) i Sales (2011).

Recompte de 2015 realitzat per Arrels Fundació.

Més enllà de la xifra total de persones pernoctant al carrer, les dades del SIS permeten inferir tendències en els perfils de les persones que passen les nits al ras. El pes dels ciutadans estrangers ha crescut des del 61% del 2012 fins el 68% del 2015. Aquest increment es deu, sobretot, a l'arribada de persones amb passaport comunitaris. Del total de les persones contactades al carrer pel SIS l'any 2012 un 33% eren de nacionalitats comunitàries. La proporció de ciutadans comunitaris entre les persones contactades al març del 2015 era del 38%. Per contra, el pes dels estrangers en situació d'irregularitat administrativa disminueix. Del total de persones estrangeres contactades l'any 2012, el 62% estaven en situació irregular. La proporció en situació d'irregularitat administrativa s'ha reduït de manera progressiva fins a constituir el 47% durant el març del 2015.

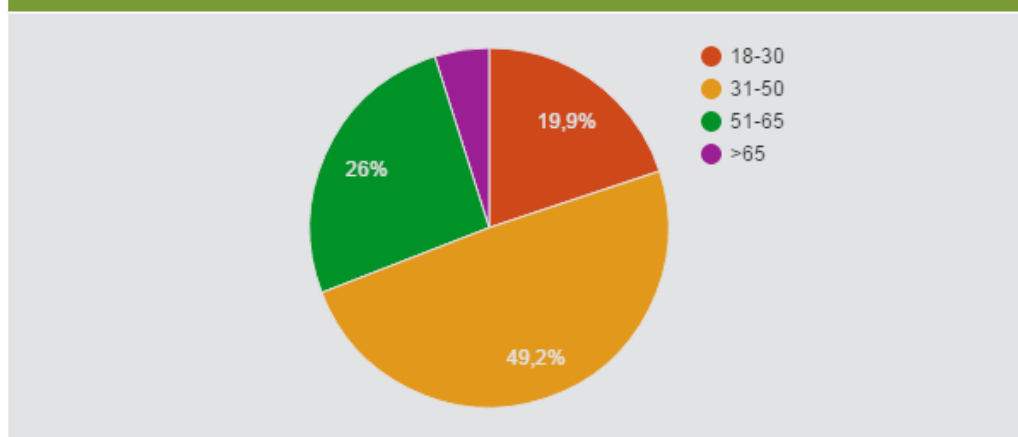
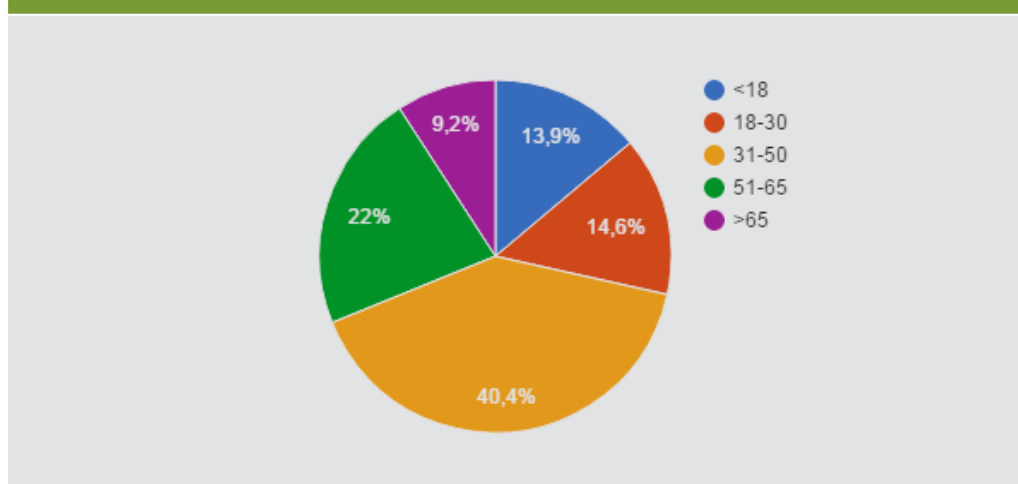
Les proporcions d'homes i de dones es mantenen estables i al març de 2015, el 89,3% de les persones contactades eren homes al costat del 10,7% de dones. La mitjana d'edat apunta una tendència creixent en els darrers anys, passant dels 42 anys l'any 2012 als 45 anys del 2014.

Si comparem els perfils de les persones que pernocten al carrer amb les persones ateses en recursos de la XAPSL identifiquem les mateixes diferències que de manera tradicional reflecteixen tots els estudis sobre sensellarisme en l'àmbit espanyol i europeu (Sarasa i Sales, 2009; Uribe i Alonso, 2009). La proporció de dones en situació de carrer és més baixa que en la resta de situacions d'exclusió residencial: al carrer les dones representaven un 10,7% de les persones sense sostre i en els recursos constituïen un 21,8%. Aquestes proporcions semblen mantenir-se estables al llarg dels anys.

Taula 2.4. Sexe de les persones allotjades en recursos de la XAPSLL. %. 2009-2015

	10 de març de 2009	12 de març de 2010	10 de març de 2011	8 de novembre de 2011	12 de març de 2012	12 de març de 2013	12 de març de 2014	12 de març de 2015
Homes	64,90%	65,20%	65,70%	67,70%	61,60%	62,70%	64,16%	64,41%
Dones	23,80%	23,30%	22,60%	21,80%	28,90%	25,90%	21,78%	21,83%
Menors	11,30%	11,50%	11,70%	10,60%	9,50%	11,40%	14,06%	13,76%
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N (1)	1.141	1.141	1.229	1.222	1.560	1.451	1.562	1.672

(1) Número de persones de les que disposem d'informació

Gràf. 2.2. Edat de les persones contactades pel SIS pernoctant al carrer. Març de 2015 (Font: SIS)**Gràf. 2.3. Edat de les persones allotjades en recursos de la XAPSLLB. 12 de març de 2015. (Font: XAPSLLB)**

La distribució d'edats també presenta diferències significatives entre el carrer i els equipaments. Pernoctant al ras trobem a moltes menys persones per sobre dels 65 anys que en els equipaments. A més, no hi trobem els menors de 18 anys, que entre les persones ateses en recursos residencials representen gairebé un 14% del total.

Taula 2.5. Edat de les persones allotjades en equipaments. %. 2009-2015

	10 de març de 2009	12 de març de 2010	10 de març de 2011	8 de novembre de 2011	12 de març de 2012	12 de març de 2013	12 de març de 2014	12 de març de 2015
<18	11,70%	11,80%	11,90%	10,60%	9,40%	11,20%	14,00%	13,88%
18-65	79,50%	79,90%	79,90%	80,10%	82,00%	78,40%	77,80%	76,95%
>65	8,80%	8,30%	8,20%	9,30%	8,60%	10,40%	8,20%	9,17%
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N (1)	1.121	1.110	1.228	1.220	1.561	1.451	1.562	1.657

(1) Número de persones de les que disposem d'informació.

Entre les persones sense llar ateses als recursos de la XAPSLl s'ha produït un descens, que comença després del sostre assolit el 2011, de la proporció de persones de nacionalitat espanyola. Va ser en aquell mateix any i en el següent que el nombre de persones ateses amb nacionalitat espanyola van superar lleugerament la meitat del total. La recollida de dades de març de 2015 torna a situar la proporció de persones de nacionalitat autòctona en el 41,6% de les ateses. El nombre de persones amb nacionalitats comunitàries s'ha mantingut estable des del 2013, al voltant de l'11%. Les persones de nacionalitat no comunitària constitueixen un 47,5% i les que es troben en situació administrativa irregular un 19,6%.

Taula 2.6. Nacionalitat de les persones allotjades en equipaments. %. 2009-2015

	10 de març de 2009	12 de març de 2010	10 de març de 2011	8 de novembre de 2011	12 de març de 2012	12 de març de 2013	12 de març de 2014	12 de març de 2015
Espanyola	38,30%	34,90%	52,80%	52,00%	37,70%	42,60%	46,10%	41,63%
Comunitària	9,10%	7,60%	10,10%	10,00%	8,70%	11,30%	11,70%	10,90%
No comunitària	52,50%	57,50%	37,20%	38,00%	53,60%	46,10%	42,20%	47,47%
Situació regular	14,90%	17,90%	20,00%	19,20%	23,70%	24,50%	25,50%	27,83%
Situació irregular	37,60%	39,60%	17,10%	18,70%	30,00%	21,60%	16,70%	19,64%
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N (1)	1.119	1.121	993	1.035	1.549	1.446	1.562	1.672

(1) Número de persones de les que disposem d'informació.

Per a la realització de l'informe *Diagnosi 2011* (Sales, 2012), la XAPSLl va començar a recollir dades sobre salut i situacions de dependència de les persones ateses. Les dificultats metodològiques per establir indicadors objectius sobre l'estat de salut de les persones sense llar i la constatació de que l'assumpte requereix estudis especialitzats ens ha portat a seguir registrant només aquelles variables objectives que siguin útils de cara a mantenir sèries estadístiques al llarg dels anys. Així doncs, en els serveis es recull el nombre de persones amb "certificat de disminució" i amb "grau de dependència" reconegut.

Si entre 2011 i 2013 es constata un increment de la proporció de persones allotjades amb “certificat de disminució”, els registres de 2014 i 2015 n'indiquen una important reducció. Aquestes dades, però, semblen reflectir més la interacció entre entitats i administracions i la possibilitat de tramitar les documentacions necessàries per al reconeixement de prestacions per discapacitat, que la realitat de l'estat de salut de les persones ateses.

Taula 2.7. Persones amb certificat de “disminució” ateses en equipaments de la XAPSLL de pernocta. 2011-2015

	12 de març de 2011		12 de març de 2012		12 de març de 2013		12 de març de 2014		12 de març de 2015	
	N	percent	N	percent	N	percent	N	percent	N	percent
Amb certificat de disminució	132	12,80%	237	15,20%	265	18,30%	232	14,85%	142	8,49%
Amb certificat de disminució entre el 33% i el 64%	45	4,40%	44	2,80%	50	3,40%	57	3,65%	42	2,51%
Amb certificat de disminució de més del 64%	89	8,60%	193	12,40%	215	14,80%	175	11,20%	100	5,98%
Total persones ateses	1.034		1.561		1.451		1.562		1.672	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la XAPSLL

La mateixa tendència segueixen les xifres de reconeixement de grau de dependència. Del 5,8% de persones ateses amb grau de dependència reconegut al 2013, s'ha passat a un 3,11%, tornant a la proporció del 2011. En base a aquestes dades, pensem que caldria un anàlisi de procediments i de polítiques de protecció social per part de les entitats i administracions per determinar si s'està donant resposta a les situacions de vulnerabilitat de persones amb problemes de salut, amb diversitat funcional o amb situacions de dependència per part del sistema de protecció social.

Taula 2.8. Persones amb reconeixement de grau de dependència ateses en equipaments de la XAPSLL de pernocta. 2011-2015

	12 de març de 2011		12 de març de 2012		12 de març de 2013		12 de març de 2014		12 de març de 2015	
	N	percent	N	percent	N	percent	N	percent	N	percent
Amb reconeixement de grau de dependència	32	3,10%	59	5,70%	60	5,80%	72	4,61%	52	3,11%
Grau 1	20	1,90%	34	3,30%	35	3,40%	48	3,07%	40	2,39%
Grau 2	7	0,70%	22	2,10%	22	2,10%	31	1,98%	10	0,60%
Grau 3	6	0,60%	3	0,30%	3	0,30%	2	0,13%	2	0,12%
Total persones ateses	1.034		1.561		1.451		1.562		1.672	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la XAPSLL.

A partir de la recollida de dades de 2012 es va incorporar una nova variable: l'origen dels ingressos de les persones ateses en els recursos. El percentatge de persones sense ingressos es situa al 2015 en un 52% del total. Destaca l'increment de la proporció de persones sense llar que disposen d'algun tipus de renda del treball, entesa com qualsevol ingrés en les dues setmanes anteriors al registre de les dades (12 de març) provinent de la remuneració d'un treball. Prop d'un 11% de les persones ateses havien rebut alguna remuneració per activitat laboral en aquestes condicions.

Taula 2.9. Origen dels ingressos de les persones que allotjades en serveis de la XAPSLL.2012-2015

	12 de març de 2012		12 de març de 2013		12 de març de 2014		12 de març de 2015	
	N	percent	N	percent	N	percent	N	percent
Persones sense ingressos	844	54,10%	824	56,80%	863	52,60%	868	51,91%
Perceptores de SOVI							59	3,53%
Perceptores de pensió d'invalidesa S.S.	32	2,00%	15	1,00%	23	1,40%	20	1,20%
Perceptores de P.N.C. // L.I.S.M.I.	201	12,90%	183	12,60%	184	11,20%	153	9,15%
Perceptors/es I.L.T.	5	0,30%	2	0,10%	2	0,10%	3	0,18%
Perceptores de subsidi d'atur	33	2,10%	42	2,90%	54	3,30%	53	3,17%
Perceptores de subsidi d'excarceració	6	0,40%	4	0,30%	2	0,10%	2	0,12%
Perceptores de Renta Mínima Inserció	105	6,70%	84	5,80%	105	6,40%	111	6,64%
Persones amb rendes del treball	64	4,10%	92	6,30%	87	5,30%	182	10,89%
Persones amb rendes del treball i alguna pensió o subsidi	14	0,90%	47	3,20%	21	1,30%	22	1,32%
Persones amb font d'ingressos desconeguda	37	2,40%	23	1,60%	55	3,40%	60	3,59%
Persones amb altres fonts d'ingressos	142	9,10%	89	6,10%	8	0,50%		0,00%
Persones de les que no es disposa d'informació	78	5,00%	46	3,20%	236	14,40%	139	8,31%
Total	1.561	100%	1.451	100%	1.640	100%	1.672	100%

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la XAPSLL.

3. ELS RECURSOS DE LA XAPSLI D'AVANT L'EXCLUSIÓ RESIDENCIAL

Com ja detectàvem en el capítol anterior, es registra un creixement en el nombre de places d'allotjament de la XAPSL per donar resposta a l'increment de la demanda i a la detecció quotidiana de noves necessitats. Hem constatat que aquestes necessitats estan modificant les estratègies d'intervenció i estan portant a impulsar noves modalitats d'atenció que no s'identifiquen amb els recursos clàssics d'atenció a persones sense llar. Però, quina ha estat la resposta des dels recursos que han constituït fins ara el nucli de les propostes de la xarxa per atendre les situacions d'exclusió residencial severa?

Taula 3.1. Persones allotjades als equipaments per a l'atenció de persones sense llar segons titularitat. Barcelona, 2008-2015

Tipus d'equipament		Març 2008 (1)	Març 2009 (2)	Març 2010 (2)	Març 2011 (2)	Novembre 2011 (2)	Març 2012 (2)	Març 2013 (2)	Març 2014 (2)	Març 2015 (2)
Titularitat pública	Centres residencial	363	353	356	349	365	339	401	452	448
	Pisos	67	64	66	75	94	70	101	125	148
	Pensions	155	122	110	102	101	108	98	118	144
Total titularitat pública		585	539	532	526	560	517	600	695	740
Titularitat privada	Centres residencial	137	136	133	139	150	176	207	259	319
	Pisos	115	149	173	172	248	278	243	373	333
	Pensions	69	54	32	50	19	69	57	42	25
	Habitacions relloguer (3)	284	412	404	343	279	521	344	192	255
	Altres					2				
Total titularitat privada		605	751	742	704	698	1.044	851	866	932
Total		1.190	1.290	1.274	1.230	1.258	1.561	1.451	1.561	1.672

(1) Font: Cabrera et al. (2008) Qui dorm al carrer? Amb correccions a partir dels registres de les entitats de la XAPSL.

(2) Font: XAPSL.

(3) Càritas per tota la sèrie, Arrels a partir de març de 2011.

Nota: Una part de les places dels centres residencials de titularitat privada són concertades amb l'Ajuntament de Barcelona. L'any 2015 el nombre de places concertades era de 210.

L'increment de recursos residencials de la XAPSLLB des del 2008 fins el 2012 es va focalitzar en una sensible ampliació de les places en pisos d'inclusió, tendència que ha continuat el 2015. Les places en centres residencials es van mantenir estables fins al 2012, i des d'aleshores, també s'ha registrat un sensible increment. En el recompte de la nit de l'11 al 12 de març de 2015 la XAPSLL allotjava a 767 persones en centres residencials, a 481 persones en pisos, a 169 en pensions, i a 255 en habitacions de lloguer.

Aquesta distribució, així com les tendències de creixement, responen a una aposta per proporcionar serveis diversificats que es puguin adaptar a les necessitats de les persones ateses i que es materialitza en el progressiu increment de les places en pisos prioritzant-les sobre la creació de recursos residencials col·lectius o albergs. Hem de tenir en compte, a més, que bona part de l'augment en places de centres col·lectius s'explica per l'obertura del Centre d'Atenció a Famílies de Navas. Aquest equipament ofereix habitatge a 90 persones el dia de la recollida de dades, que s'allotjaven en els apartaments diferenciats que el componen, responen així a les necessitats de famílies que havent perdut el seu habitatge necessitaven una residència temporal. El format s'allunya doncs del concepte d'alberg i s'alinea amb una estratègia basada en promoure la diversitat i la qualitat de l'atenció.

Taula 3.2. Persones allotjades als equipaments per a l'atenció de persones sense llar segons tipus d'equipament. Barcelona, 2008-2015

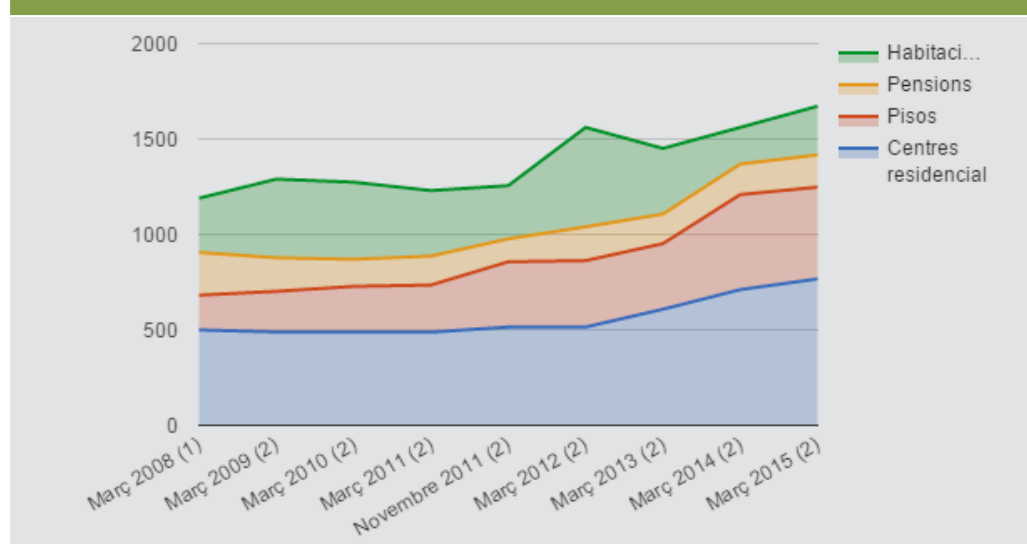
	Març 2008 (1)	Març 2009 (2)	Març 2010 (2)	Març 2011 (2)	Novembre 2011 (2)	Març 2012 (2)	Març 2013 (2)	Març 2014 (2)	Març 2015 (2)
Centres residencial	500	489	489	488	515	515	608	711	767
Pisos	182	213	239	247	342	348	344	498	481
Pensions	224	176	142	152	120	177	155	160	169
Habitacions relloguer (3)	284	412	404	343	279	521	344	192	255
Total	1.190	1.290	1.274	1.230	1.256	1.561	1.451	1.561	1.672

(1) Font: Cabrera et al. (2008) Qui dorm al carrer? Amb correccions a partir dels registres de les entitats de la XAPSLL.

(2) Font: XAPSLL.

(3) Caritas per tota la sèrie, Arrels a partir de març de 2011.

Gràf. 3.1. Persones allotjades en recursos de la XAPSLL segons tipus d'equipament

La metodologia de recollida de les dades ens limita a l'hora d'analitzar els fluxos entre les diferents modalitats d'atenció. Disposar d'una foto fixa del nombre de persones ateses als equipaments una nit a l'any no permet fer un anàlisi de les trajectòries de les persones ateses, però a través dels perfils socio demogràfics de les persones usuàries dels diferents tipus d'equipaments podem intuir certa especialització en la que caldria aprofundir.

Cada cop és més acceptat per les i els professionals, el fet que s'adreça a les persones ateses als diferents recursos residencials en funció de la seva situació, el seu moment i les seves oportunitats. Si bé és necessari comptar amb recursos diversos per situacions personals diverses, aquestes dades ens conviden a trencar amb la idea de que el procés de reconstrucció de l'autonomia personal hagi de passar per una escala que s'iniciï al centre de primera acollida i que acabi en un habitatge propi, passant per un pis d'inclusió.

Quan es tracta d'atendre famílies amb menors a càrrec, s'utilitzen pisos o pensions i habitacions de lloguer per a fer front a les emergències. Si un 25,7% dels menors es troben en centres residencials col·lectius és perquè el Centre d'Atenció Famílies de Navas s'ha considerat dins d'aquesta categoria malgrat que l'equipament proveeix habitatges unifamiliars que permeten la privacitat dels nuclis familiars, característica que l'aproparia més als pisos que no pas als albergs per a l'acollida de persones sense llar.

Taula 3.3. Distribució de les persones allotjades en els equipaments segons l'edat. 12 de març de 2015

	Centres de primera acollida (ETHOS 2)	Recursos residencials col·lectius (ETHOS 3)	Pisos d'inclusió i allotjaments individuals (ETHOS 7)	Pensions i habitacions de lloguer (ETHOS 8)	TOTAL
<18	0,44%	25,66%	38,50%	35,40%	100%
18-30	19,27%	15,60%	29,36%	35,78%	100%
31-50	20,93%	36,02%	18,83%	24,22%	100%
51-65	15,99%	34,42%	27,64%	21,95%	100%
>65	7,81%	34,38%	37,50%	20,31%	100%

N= 1624 (nombre de persones de les que es disposa d'informació).

En part per les necessitats de les famílies, i en part per les notables diferències que presenten homes i dones en els processos d'exclusió residencial, percebem una major presència relativa d'homes que de dones en els centres residencials col·lectius. Només un 9,2% de les dones ateses en recursos de la XAPSLl s'allotjaven en centres de primera acollida i gairebé un 27% en centres residencials col·lectius. Per contra, les proporcions d'homes eren, respectivament, del 20% i del 33%.

Taula 3.4. Distribució de les persones allotjades en els equipaments segons el sexe. 12 de març de 2015.

	Centres de primera acollida (ETHOS 2)	Recursos residencials col·lectius (ETHOS 3)	Pisos d'inclusió i allotjaments individuals (ETHOS 7)	Pensions i habitacions de lloguer (ETHOS 8)	TOTAL
Homes	20,15%	32,74%	26,31%	20,80%	100%
Dones	9,21%	26,84%	29,47%	34,47%	100%
Menors	0,46%	26,85%	40,28%	32,41%	100%

N= 1668 (nombre de persones de les que es disposa d'informació).

4. FACTORS EXPLICATIUS DE LA PERSISTÈNCIA EN LA SITUACIÓ DE SENSE LLAR

“Ningú està al carrer per gust”

Tal i com s'apunta a l'anàlisi de les dades aportades per l'Ajuntament de Barcelona i a partir de dades de 2014, la majoria de les persones sense llar a carrer no volen pernoctar a l'espai públic, però de manera aproximada, el 40% de les que estan a carrer hi porten temps perquè consideren que no hi ha una opció millor per elles (Uribe; 2015, p. 24). Tanmateix, tan sols un aproximat 4% del total de les persones sense llar en situació de carrer apunten a que la seva és una opció voluntària i volguda, és a dir, menys de l'1% del total de la població sense llar de la ciutat (Uribe; 2015, p. 26).

En el decurs del treball de camp per a l'elaboració d'aquest informe, totes les persones que inicialment afirmaven que al carrer “no s'hí estava tan malament” o que, fins i tot, declaraven que la seva situació era volguda,

acabaven construint un discurs ben diferent quan s'establí certa confiança amb l'equip de recerca. La coincidència en qualificar la seva experiència de dolorosa i desesperant evidència que existeix un primer relat amb el que s'intenta endolcir l'experiència per intentar normalitzar la pròpia situació davant l'interlocutor i davant elles mateixes.

Així doncs, el mite urbà conforme les persones que estan a carrer ho fan com “estil de vida”, queda refutat –en relació a la pràctica totalitat de les persones sense llar–. Una persona sense llar a un centre de mitja estada ho concreta: *“El dicho de que el que está en la calle es porque quiere, no es verdad”* (grup de discussió amb persones usuàries de centres de primera acollida).

La normalització de la visibilitat del sense-

llarisme a l'espai públic, ens impedeix a vegades ser conscients de les implicacions que té aquest fet per a les persones que ho viuen. Les persones entrevistades relaten periples apoteòsics en relació al carrer i, després d'una estona de conversa, totes coincideixen en la duresa de les seves experiències. Portes de caixers automàtics que es tanquen a determinat horari a partir de mitja tarda sense poder accedir-hi, que obliguen a estar atents a no quedar dintre tancats (tot i que si passa, poc després de mitja nit, arriba alguna persona de seguretat que els fa sortir després d'haver dormit tan sols dues o tres hores, tot deixant-los al carrer); la incapacitat de predir si es podrà fer cada àpat, ni amb quin tipus, qualitat ni quantitat d'aliment, cas que n'hi hagi; la fragilitat de les relacions personals i de confiança; la soledat; el sentiment de fracàs personal agreujat per l'aparent impassibilitat o despreu de la societat,...

"A quarts de sis passa la guàrdia urbana i et diuen aixeca't que fas mala imatge. O sigui però així mateix, que estiguis dormint a un banc fas mala imatge" (D. L. 67 anys, ha passat 2 etapes al carrer de diverses setmanes. Ara manté una habitació de lloguer amb la seva pensió. Entrevista en profunditat realitzada el 15 de juny de 2015)

A la dura experiència personal de acabar vivint al carrer, amb les conseqüències que això té, se li suma el procés social de marginalització, rebuig i en ocasions agressions i/o vexacions. Segons un estudi de l'Observatori Hatento un 47% de les persones sense llar han estat víctimes de incident o delictes d'odi, encara que moltes no ho denuncien. Aquest percentatge és superior en el cas de les dones. En el grup de discussió de persones usuàries de centres de primera acollida, un participant relatava:

"He patit molt al carrer. Perque un [una altra persona sense llar] molestava [a un espai públic, per la nit], ve la Urbana, i a les 07:00 del matí ens

despertem a tots, i fora (...) i als caixers, el de seguridad, y te manda al cajero más cercano que igual está a dos calles, y tú con el miedo, en plena noche..."

Un altre testimoni del mateix grup deia:

"Yo me quedé en la calle, pedí plaza, y tardaron 8 días. Pues la primera noche, mientras esperaba, me robaron. Y aún suerte que en una bolsita puse la documentación y el móvil, y debajo de la cabeza, y aún, que yo creo que lo intentaron. Pues bueno, fui a los Mossos ¿y qué me dijeron? ¡Que por que no había cerrado por dentro el cajero! Yo, que para no ponerme problemas, que si lo cierras, vienen y te echan, lo dejé abierto, ¡y me dio una bofetada sin manos!". Un altre explicava: "Hi ha caixers que no ve la persona, sinó que tenen un "pitu" molt agut piiiiaiiiiiiiiiiii... I t'has d'aixecar i marxar. I després, que et parlin des de la càmera, a plena nit: "si us plau, pot aixecar-se?". Això sí, amb molta educació. [no ho diu amb ironia]"

En aquest sentit, dos dels testimonis de persones que havien estat a carrer són molt reveladors:

"La calle, es difícil. Y la gente en la calle, mucha, miente. Y te miente y no sabe que miente, porque la calle lleva a eso: para sobrevivir en la calle tienen que mentir para aguantarlo, porque no están bien, porque no tienen el control, el autocontrol: lo han perdido." Un altre dóna la mida de com és el dia a dia a carrer: *"No le digas a una persona que esté en la calle que se busque un trabajo: es que es imposible. ¡Es imposible! ¡Es que no puedes! Tu finalidad última es la supervivencia. ¡Y no puedes nada más! Y si encima tienes que buscar un piso para ocupar! Fffff! Buscar trabajo, buscar piso para ocupar, es imposible si estás en*

la calle, tienes que sobrevivir: a las 11 te dan de comer las Calcutas, haces cola antes: ¿Qué buscas trabajo, a partir de las 12? Lavarte, ir peinado, que no des asco... la ropa... es imposible. Vas cruzando la ciudad buscando los lugares donde te dan de comer. Aquí, desayunar, allí comer, cenar allí. Cruzando la ciudad sin dinero. No da. Mira, si tienes 2 euros y un colchón... compras un bocadillo una lata y con eso llegas a Cornellà a buscar trabajo. Sino... es que si no estás en la calle no lo entiendes. Para ir al SIS, tienes que ir a hacer cola a las 6 de la mañana. Cola. No entras. Vas más días y te cogen al final. Bien. Y si estás preparado psicológicamente para ir a un albergue, vale. Pero...ufff... no sé”.

Les persones que han passat per una situació de carrer coincideixen en que la vivència suposa una situació traumàtica que marca un abans i un després. El procés que porta al carrer no només erosiona els recursos materials de la persona i les seves xarxes de relació, també hi ha un dany psicològic i afectiu. En aquest sentit, un participant al grup de discussió de persones usuàries de centres de primera acollida deia:

“M’he passat un any sense cobrar, abans he cobrat un any, l’anterior sense cobrar. Les persones que estan allà [referint-se als centres de primera acollida] han passat per unes circumstàncies molt difícils; potser necessitarien més recolzament emocional, no sé si coach o algun tipus de teràpia molt ràpida, més que psicòlegs que et pregunten, pregunten, t’obren la ferida i després s’acaba la sessió i se’n van. Llavors, això, no vull que em torni a passar”.

Les trajectòries que marquen les decisions quotidianes de cada persona són molt diverses, i la seva disposició a entrar en un circuit d’assistència depèn tant de les estratègies de supervivència material com de les

estratègies més íntimes de construcció de la identitat i de l’autoestima.

En el decurs d’entrevistes i de grups de discussió sorgeixen multitud de relats de vivències personals que objectiven la extrema duresa i risc de l’estada a l’espai públic. Les experiències relatades, des de l’actual situació o evocant experiències llunyanes revisades des de la distància, no permeten sostenir que la estada al carrer sigui una opció de vida desitjada. Tanmateix, sí que deixen entendre que en determinats casos, moments i circumstàncies, la persones assumeix que estar al carrer no és la millor opció sinó que és la opció que entenen i imaginem menys inconvenient. La profunditat de la ferida i del patiment viscut es reflexa en la forma de pensar en el futur de les persones que formalment es consideren com trajectòries d’èxit, quan aquestes admeten que *“mai podran estar segures de haver superat la etapa”*, i que *“la por de tornar a caure en la mateixa situació no se’n va”* (testimonis de les entrevistes a persones amb trajectòries d’èxit).

Entenem doncs que és important entendre el sensellarisme com una realitat que afecta no només a la situació econòmica de les persones sinó també l’estat personal i emocional d’aquestes. El sensellarisme incideix en la percepció de vulnerabilitat de la que ens parla Castel (1997), i que es configura com un element cabdal per entendre l’afectació real del problema en qüestió sobre les persones afectades. En aquest procés, la transformació de la imatge pròpia d’aquestes persones en una identitat deteriorada (Goffman; 1995), el tipus de relacions personals que mantenen, i els efectes d’això en la seva presa de decisions, és important. Si prenem com a referent l’enfocament de les capacitats (Sen, 1998), les persones en situació de sensellar veuen vulnerades o limitades moltes de les seves necessitats fonamentals, que inclouen no tan sols la necessitat d’una bona alimentació o salut. També, la necessitat de mantenir la seva integritat física, la necessitat de formar part

en interaccions socials i familiars, de mantenir les bases socials de l'autorespecte; la necessitat de ser tractat com un ésser digne, amb dret a la participació social i política, etc. Per això, els processos cap a la superació d'aquesta situació han de tenir en compte també la necessitat d'aquestes persones de tornar a sentir-se reconegudes per les altres i de participar en les decisions que afecten el seu present i futur. En aquest sentit, hi han detalls en la gestió de l'atenció que tenen una càrrega important càrrega simbòlica i que sovint passen desapercebuts per a qui no en té una experiència subjectiva: *“que et posin un número es una cosa ofensiva!”* (grup de discussió amb persones usuàries de centres de primera acollida).

La ferma convicció de les persones que pateixen el sensellarisme de que “ningú està al carrer per gust” ens obliga a qüestionar-nos la efectivitat o l'adequació de la cartera de serveis i de les metodologies d'intervenció amb la realitat d'aquelles que persisteixen en situacions de precarietat vital i d'exclusió habitacional molts anys després del primer contacte amb els dispositius de suport i assistència social. La decisió de mantenir-se al carrer o no, es pren després d'analitzar les diferents opcions possibles, i per tant ens porta a preguntar-nos quines són les raons per les que tantes persones decideixen mantenir-se al carrer abans de entrar a un equipament, tot i les dures conseqüències que això comporta.

Les pors, fonamentades o no, a vincular-se a propostes de suport social, tenen una forta relació amb el patiment acumulat i amb històries de fracassos en els intents de sortir de l'exclusió social més severa. La percepció de moltes de les persones que estan en situació de sensellarisme és que el seu present i el seu futur depenen de les decisions de terceres persones que exerceixen una funció de tutela y tenen sempre present una sensació d'aleatorietat en relació al suport rebut. Encara que totes les persones usuàries admeten que gran part del personal fa un

bon treball, la seva condició de enorme precarietat fa que hi hagi una major sensibilitat a les conseqüències sobre les seves vides que representa el treball de les treballadores i treballadors socials.

“Falta d'atenció, deixadesa, (...) hi ha gent que treballa molt bé, però a vegades és fan les coses molt malament (...) Hi han molts fallos en la gestió de la gent. A mi em van prometre un PIR-MI, sis mesos després em vaig enterar que ni l'havien demanant. (...) no són conscients del dolor psicològic que això crea a les persones” (grup de discussió amb persones usuàries de centres de primera acollida).

“L'estructura falla perquè no penso que es vulguin solucionar els nostres problemes, penso que ens treuen del carrer perquè no quedem bé turística-ment” (grup de discussió amb persones usuàries de centres de primera acollida).

Les normatives i la llibertat individual

El grup de discussió de professionals, va abordar el tema en profunditat i va estructurar un mapa orientatiu de gran utilitat. Per una part, es definiren arguments al voltant del control, les normes i la participació, així com la definició de les mateixes. Més enllà del posicionament simplista i binari al voltant de la idea de “norma si / norma no”, es va configurar un debat estructurat a partir del que un participant va definir com a “principi de realitat”, i que va definir com l'ajust no sempre existent entre la situació –econòmica, laboral, de salut, social– de la persona, i com aquesta persona s'ubica al respecte. D'alguna manera, es venia a afirmar que l'acceptació de la norma és un símptoma d'acceptació d'aquesta situació i un factor més d'harmonització amb el ventall de recursos desplecats per recolzar-la. També, s'apuntà que persones que encara no han accedit mai a un centre poden apel·lar a una norma-

tiva que no han experimentat encara com a raó per no acceptar els recursos, com una excusa per no haver d'abordar un problema de fons de manca de confiança de la pròpia persona en el seu propi compromís.

Al respecte, val a dir que tant professionals com persones sense llar van afirmar en el decurs dels diferents grups i entrevistes que semblaria existir un moment idoni per entrar en relació amb estructures de suport social. O dit d'altra forma, què hi ha molts moments no apropiats per a la persona per acceptar o accedir amb caràcter de continuïtat als recursos degut a factors de la seva situació –salut mental, estat anímic, estat de shock per la situació, altres–.

No obstant, es manté la vigència de la pregunta: què caldria doncs per tal que, sigui quin sigui l'estat de la persona, pugui i vulgui rebre de manera efectiva un recolzament en forma de recursos socials públics de la xarxa especialitzada d'atenció a persones sense llar? Les i els professionals van convenir en que determinades normatives resulten dures i que, les persones, per definició, no volen ser controlades.

Valgui com a exemple que la principal norma que queda qüestionada per les persones usuàries de CPA és la relativa als horaris d'entrada i sortida, que es considera com a poc justificable i que d'altra banda impedeix mantenir unes relacions socials normalitzades:

“a las siete de la tarde éntrate (al albergue), o a las ocho, a ver, que tengo 53 años!, y si me voy a echar un polvo, que no es el caso,... pues tengo que justificarlo! (...) son cosas incoherentes, estás en un albergue y te invitan a cenar unos amigos,... “parece que tengas dinero, me lo estás ocultando, y tráeme un justificante”, de qué? de tomar algo?”; “l'altre dia vaig arribar a les 7 i 16 minuts, i per un minut no em van deixar entrar, vaig tenir que esperar fins a les vuit i quart que acabés

tothom” (grup de discussió amb persones usuàries de centres de primera acollida).

La segona norma que es qüestiona és la relativa als plans d'estalvi:

“jo li vaig proposar 100 euros menys de lo que tenia que deixar per fer un pla d'estalvi pel lloguer d'una habitació, pues em van imposar més. Venia el cumpleanys del meu fill, li tinc que donar una part de “la maravilla que cobro” a la meva ex i tinc que estalviar, bueno, a més intentant crear-me la meva feina per d'internet, perquè no veig cap altra solució, cosa que comporta apuntar-me a cursos, etc. En fi, un esforç increïble. Doncs em van dir que no, que tenia que deixar certa quantitat, per lo tant em vaig tenir que ficar en préstecs, ara ja he acumulat 600 euros de deute en dos mesos” (grup de discussió amb persones usuàries de centres de primera acollida).

Arribats a aquest punt, es va introduir l'interrogant sobre la afectació que pot tenir la participació de les persones sense llar en la normativa. Si bé un professional apel·là a que en el seu equipament es decideix la normativa –regim intern– per assemblea de residents amb periodicitat bianual revisable, altres professionals apuntaven a que el dret a decidir en el que és essencial, podria veure's vulnerat, arribant a ser *“no tractats com adults amb capacitat de decisió, pel fet de ser pobres”* (testimoni d'un participant al grup de discussió de professionals). Una de les persones que estava a un centre de primera acollida, va dir al respecte:

“En [nom de l'equipament] se hacen asambleas cada 15 días. En las asambleas yo voy a saco, y me da igual que me pongan de patitas en la calle”.

Si bé aquest testimoni va evidenciar l'existència d'assemblees i la possibilitat de par-

ticipar-hi en llibertat, també va evidenciar una por basada en una relació de dependència o inferioritat respecte a l'altre part, en aquest cas, "l'equipament".

Un altre testimoni del grup de persones usuàries de centres de primera acollida, digué: *"En [nom de l'equipament], el personal es agradable. Agradable. ¿Qué falla en [nom de l'equipament]? Que la participación es pequeña"*.

La primera valoració del debat, apunta directament al significatiu grau de maduresa de la pròpia XAPSLL i dels i les seves professionals alhora de mantenir aquest debat. Per altra part, el contingut del debat en sí mateix no fa més que palesar algunes de les tensions habituals i abordades abastament per multitud de teòrics de les ciències socials (Bordieu, Passeron; 2002; Castel; 1997; Karsz; 2004), sobre els significants intrínsecs a relacions institucionals i personals/professionals que es generen a l'entorn dels contextos d'institucionalització.

Si l'establiment de relacions de jerarquia en contextos com l'hospitalari entre professionals de la medicina i persona malalta ja generen tensions, la presència d'aquestes relacions en un context de tractament social es vista sovint com una incapacitació o una infantilització de la persona atesa que perd autonomia personal quelcom, per altra part, inherent a la contextualització generalitzada dels grups anomenats exclosos en tant que desviats i no plenament capaços de regir sobre les seves vides. Es des d'aquí que aquesta concessió d'autonomia cap a l'ordre institucional és acceptada només si l'alternativa es percep com una situació pitjor a la pèrdua de llibertat.

Condicions dels equipaments, ubicació, accessibilitat i temporalitat

Un altre dels temes analitzats pel col·lectiu de professionals, fou el de les condicions dels equipaments, la seva ubicació, accessibilitat, temporalitat i les expectatives dipositades sobre el suport que se'ls pot proporcionar.

Els espais col·lectius generen rebuig. Un dels professionals afirmà que:

"(...) compartir habitació amb 15 o 20 persones... Molts t'ho diuen; jo prefereixo dormir sol en un caixer [automàtic]", una dada ja documentada a altres estudis, també en context barceloní (Uribe; 2015, p.27).

Una persona atesa a un centre de primera acollida (CPA), opina:

"les habitaciones les haurien de fer més petites, més dividides, més còmodes, amb menys gent... ah!... i posar una habitació de roncadors!".

També son objecte de comentari les condicions materials que hi ha als centres: *"haber de viure amb una taquilla així de petita pendent d'uns horaris que perquè si t'oblides ja no t'obren la taquilla i no pots a anar a buscar lo que sigui!",* així com la impossibilitat de tenir un espai íntim, especialment per persones que tenen filles/filles, o relacions íntimes d'altre tipus.

La ubicació dels centres també és un factor important en aquest sentit a la ciutat de Barcelona. L'aïllament i la dificultat d'accés si no és per transport públic –que te un cost econòmic difícil d'assumir per persones que estan en situació de pobresa extrema– van ser citades en relació a alguns dels equipaments de la ciutat i que, a més, son centres

de primera acollida, és a dir, porta natural d'entrada al sistema de protecció social especialitzat per a persones sense llar.

En relació a la ubicació, es va abordar la qüestió de l'accessibilitat: Sovint per saturació de les places disponibles, l'accés no és immediat i es dona el cas de persones que assumeixen el desplaçar-se a algun d'aquests equipaments sense poder arribar a accedir degut a una plena ocupació de les seves places. Més enllà de l'aïllament de la persona en aquella zona per aquella nit, en alguns casos, pot implicar el acabar abandonant la intenció de rebre un suport social especialitzat després de diversos fracassos en diferents intents, dia rere dia. Sobre aquest tema, una dona participant al grup de persones usuàries de centres de primera acollida va dir que:

"(...) otra cosa... plazas para mujeres (...) hay más [mujeres] de las que nos creemos... y nosotras estamos más escondidas, pero basta que digan en un albergue [CPA], no quedan hoy plazas para mujeres, para no volver ya más." Tanmateix, un home que resideix a un centre de mitja estada també va fer la mateixa observació: *"si estás en la calle, ¿cómo coño vas a Nou Barris? ¿O a Zona Franca? Y si vas, te dicen que hay lista de espera. Y vas un día, "no, está ocupado"... otro: "no, está ocupado": Y, al final, dices: pues mira, aire, y te quedas en la calle"*.

L'accessibilitat també pot implicar, segons el col·lectiu professional, problemes en relació a la obligatorietat de desvincular-se de la parella, o del territori o àmbit relacional, i, a vegades, de l'animal de companyia, fet aquest últim que va ser criticat per una persona entrevistada com a cas d'èxit en la sortida del sensellarisme que opinà que: *"hasta que no haya plaza para todas las personas que hay en la calle, yo no entraría a esto de los animales"*.

Finalment, la temporalitat també constitueix un focus de crítiques i de limitacions a l'adequació dels recursos a les necessitats de les persones. En els diferents grups hi havia consens en que atendre la persona uns mesos i haver finalitzar l'atenció en base a temporalitats prefixades –malgrat sovint els professionals les flexibilitzin– trenca processos. Una persona que està en un centre de mitja estada, diu: *"En teoría, la estancia aquí son tres meses, aunque luego hacen en función... y es que claro, tres meses, es poco."* Anar saltant d'equipaments, o, senzillament, esgotar temporalitat d'atenció dins el circuit, pot acabar deixant a la persona sense haver pogut abordar amb suficient profunditat les problemàtiques. S'apuntà a que caldria una temporalitat sense pressió per poder fer un treball en el termini que cada persona necessiti. Una persona d'un centre de primera acollida diu: *"ells tenen protocolo... jo li dic protocolo: no et solucionen els problemas! Et diuen: "te exigimos tanto, y en tanto tiempo"*.

Això, vinculat a la opció de no assolir la solució del problema, sembla tenir un pes important alhora de rebutjar equipaments: la possibilitat de trobar resposta –precària, potser insuficient, però resposta al cap i a la fi–, a necessitats bàsiques per a la supervivència a nivell d'alimentació, aixopluc, existeix al marge de la cartera de serveis. Però, en canvi, entenen que les necessitats més complexes –ingressos, necessitats complexes de salut, residencial, laboral, restabliment xarxes socials i personals –, possiblement no s'assoliran des de la oferta dels recursos socials que es posen al seu abast. Així doncs, en el moment de decidir renunciar al precari –però costós de construir- ecosistema que la persona pot haver construït al marge de la cartera de serveis, moltes persones valoren si davant el risc que un temps després estiguin en la mateixa situació, és millor no renunciar a allò que han assolit, malgrat sigui a nivell precari (Uribe; 2015, p.28).

Centres de Primera Acollida: compleixen la seva funció? Serveixen per “donar un primer pas”?

Tot i aquestes barreres, s'assumeix que els Centres de Primera Acollida són un recurs necessari per a l'entrada de bona part de les persones sense llar al circuit de recursos assistencials. Però: compleixen la seva funció? Serveixen per “donar un primer pas”? Els testimonis dibuixen el mapa per donar resposta a aquestes preguntes. Un participant al grup de discussió de residents a pisos d'inclusió diu:

“Primero nos tendríamos que preguntar: ¿para qué está un albergue? Porque no está para que vayas tres meses a uno, tres a otro, y vueeelta a empezar”.

En canvi, una persona del grup de residents a centres de mitja estada, opina:

“(...) eso es muy importante, ¿eh? Es muy importante, ese primer eslabón. ¡Ese primer eslabón es muy importante!”. Aquesta, es matitzada per la opinió d'un company seu del mateix centre: *“Hi ha persones a qui els albergs li van be, i altres, que no volen ni parlar-ne”.*

Efectivament, sembla haver consens en la importància dels primers moments de relació i atenció a equipaments, i en la necessitat que es doni en el moment idoni per aconseguir la vinculació de la persona. Sembla haver consens en que sí serveixen per donar un primer pas, donat que en una majoria de casos serveixen per vincular la persona a la cartera de recursos de la xarxa. No obstant, hi ha marge de millora en la rotació, anomenada “efecte de porta giratòria” —no només als Centres de Primera Acollida, també en relació al conjunt de recursos de la xarxa, que de vegades porta a la persona al punt

d'inici de l'atenció després d'un temps de rebre atenció a equipaments. També, els testimonis apunten el que podríem anomenar qualitat de vida dels mateixos, qüestió que abasta, de fet, al conjunt de la xarxa europea d'equipaments de primera acollida tal i com reconeix la Comissió Europea quan diu que: “(...) és necessari deixar de recórrer als albergs [equivalents en el nostre context als centres de primera acollida] i a l'allotjament provisional com a solució principal i passar a establir una sèrie d'estratègies centrades en l'habitatge.”¹. Tanmateix, i en relació a les orientacions en relació als estàndards dels centres de primera acollida, el 2013, la Comissió, a través del important document *Confronting Homelessness*, digué: “Els que viuen a albergs [equivalents en el nostre context als centres de primera acollida] podrien, a llarg termini, perdre la seva capacitat de tenir una vida pròpia.”; “Les millors pràctiques, demanen que els albergs siguin localment disponibles i accessibles per tal que els possibles usuaris del servei no tinguin que viatjar molt lluny.” i “Els estàndards de qualitat poden revertir les condicions d'inferior qualitat de vida i de seguretat en que sovint es troben els albergs. Les instal·lacions de dutxes i bany, la calefacció i l'aïllament, el tamany dels llits o la qualitat del menjar, solen ser insatisfactoris. Molts albergs estan massa regulats i ofereixen un ambient de convivència impersonal.”²

Podem afirmar que els testimonis de persones sense llar i de professionals estan

1 Conferencia de Consenso Europea sobre Sinhogarismo: Recomendaciones del jurado para la elaboración de políticas, Comissió Europea, 2010, p. 3.

2 *Confronting Homelessness in the European Union*, SWD(2013) 42 final, Accompanying the document Communication from “The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions”. Towards Social Investment for Growth and Cohesion - including implementing the European Social Fund 2014-2020, Brussels, 20.2.2013.

alineats amb les propostes de la Comissió Europea. Actualment compleixen la seva tasca de porta d'entrada per una proporció significativa de les persones sense llar ateses, però hi ha un important marge per a la millora. A una de les persones entrevistades com a cas de sortida exitosa del sensellarisme se li preguntà: *“¿Te parecen útiles los albergues, los centros?”*. Aquesta, contestà: *“Claro, hombre. Podrían mejorar... las listas de espera... Pero hacen su función. Funcionan, y no se puede pedir más, pero están sobrepasados, unas listas de espera de miedo, ¿no?”* (C.E., 56 anys, després de passar per CPA i centre de mitja estada manté el seu propi habitatge i té una ocupació estable. Entrevista personal realitzada el 30 de juliol de 2015).

Per què uns serveis funcionen per unes determinades persones i per altres no?

Els professionals identifiquen diversos factors:

La capacitat d'atenció a la diversitat n'és un. Per un costat, hi ha la persona. La situació en sí mateixa, juntament a la diversitat de possibles motius que l'hagin portat a la situació, fan que més enllà de la obvietat de que cada persona és diferent ens trobem amb “pseudo-perfils”, o situacions específiques que fan que els determinats serveis funcionin o no segons la persona. Per l'altre, estan els propis serveis: cada centre o equipament és diferent, formal i informalment. A nivell formal, cadascun, respon sobre el disseny de la cartera de serveis a determinats “perfils” o “pseudo-perfils” i tindrà molt de pes fins a quin punt la persona, que hi va directament o hi és derivada, recull les expectatives i categories que suposadament ha de tenir per encaixar-hi. Per altra part, cada equipament té una forma diferent de adaptar-se a les persones, de ser flexibles.

Cadascun fa un tipus d'acompanyament i seguiment basat en aquestes pre categories d'especialització de l'equipament. Cada equipament, disposa de determinats recursos que impliquen determinades possibilitats d'oferta de recursos i activitats i serveis, diferent en cada cas.

Altra vegada, va sorgir el debat sobre la responsabilitat/participació: es comentà fins a quin punt és important pels professionals constatar que la persona atesa verbalitza o, senzillament, actua en base a assumir la seva responsabilitat en el seu procés. Però també es va enfocar la necessitat de fer autocrítica sobre com s'intervé i si s'ha de modificar el model amb l'objectiu d'articular un sistema en el que la responsabilitat assumida per la persona atesa neixi d'un vincle fonamentat en la seva llibertat de decisió i construir un procés de treball centrat no només en ell o ella, sinó, també, nascut des de la seva llibertat de decidir què fer, i com fer-ho. Una professional, abundant en aquest tema, va comentar que:

“L'estructura fracassa per que l'hem muntat nosaltres, no comptant amb les persones: unes estructures basades en valors, formes... nostres, pensant en què serà millor per la persona sense preguntar-li a la persona què necessita, i hem muntat unes estructures que no tenen a veure amb el que la persona necessita”.

Aquest punt de vista, va ser abastament complementat per les persones sense llar que van abordar la qüestió, exemples del qual aquest text n'està farcit, i dels quals posem aquí un exemple, quan una persona a centre de primera acollida, va explicar el cas d'un conegut:

“Aquest home, té més de 70 anys, i té una dignitat. L'home ha viscut tota la vida a casa seva, ha treballat, i mira, ara està al carrer. I per no haver d'estar donant explicacions i demanant tants permisos per tot, doncs allà el

tens, al carrer, fent les seves cerveses, passant el dia a la biblioteca... I ell t'ho diu: amb totes les coses que tinc per fer, al carrer, a les 7 de la tarda... com he d'anar jo a un alberg, que no em deixen sortir?"

A les dificultats per orientar l'atenció responenent a la diversitat i respectant l'autonomia personal se sumen les limitacions a l'hora de donar una atenció global a les situacions complexes: com en altres sistemes de protecció, *"Tenim calaixets"*, deia una professional. Una circumstància ja recollida i evidenciada a altres estudis: "(...) no hi ha recursos ni canals per donar resposta al problema global de la persona, si no als problemes concrets i per separat que tenen. Si la persona te un problema de salut mental, i d'alcohol, cada problema, per separat, cada calaixet... i així sovint no funciona." (Roca et al., 2012).

Dins de la gran diversitat de vivències i pseudo-perfils existeixen situacions amb especial possibilitat de fracàs o de cronificació. El grup de professionals va definir situacions que resulten especialment difícils d'abordar des de la perspectiva d'assolir èxit en els objectius d'intervenció social: Les persones estrangeres de nacionalitat no europea que cauen malaltes i perden el suport dels seus iguals per la situació d'economia de supervivència a la que es veuen abocats, sovint, amb importants limitacions idiomàtiques –una persona sense llar, espanyola, del grup de discussió de centre de mitja estada afirmà que *"els que ho tenen infinitament pitjor, son els immigrants"*–; les persones amb més de 50 anys, i encara més agreujat si tenen alcoholisme actiu; en general, les persones incapacitades amb problemes de salut complexes, normalment vinculades a la salut mental; les persones de certa edat, amb presència de demència o deteriorament cognitiu.

Es destaca aquí el testimoni de tres de les persones participants al grup de centres

de mitja estada, que posaven accent en les problemàtiques de salut mental. Per ells, era molt diferent patir una patologia física, o patir-la a nivell psíquic, i afirmaren que la primera s'atén be o si més no, s'atén, però en canvi, la segona no s'atén:

"¿Cómo puede ser que no dispongan de un solo psicólogo? Hay gente que sin un psicólogo, no pueden tener la atención que necesitan, porque necesitan ayuda psicológica, y sin ella, eso, lo bloquea todo".

En relació a la salut mental, i vinculat a la necessitat expressada de suport psicològic, val la pena recordar una de les moltes referències bibliogràfiques als efectes de la no atenció: "la salut mental i física de una persona es deteriora ràpid una vegada comença la exposició al sensellarisme. Les investigacions han demostrat que quan més temps passa algú en situació de sense llar, més temps i esforç es necessita per a la seva integració".³

En aquest sentit, l'experiència amb moltes de les persones que es troben en situació de carrer ens mostra com un percentatge alt d'aquestes es troba en una situació de tensió psicològica i emocional que pot derivar molt fàcilment en quadres depressius. La manca d'atenció psicològica d'aquestes persones fa que l'estat es profunditzi o derivi en malalties més complexes, i aquesta és també una barrera a l'hora de establir i mantenir contacte amb els recursos d'atenció que els ofereixen.

Finalment, el treball de camp i l'experiència de professionals d'atenció obliga a qüestionar-se l'adequació de la Xarxa de recursos a les necessitats actuals. Es podria resumir aquest factor amb dues intervencions molt concretes de participants al grup de discussió de professionals: *"La xarxa no està dissenyada per atendre la situació que*

3 Housing and Homelessness: Models and Practices from across Europe. Homeless in Europe, Winter 2008, FEANTSA, Bruxelles.

tenim avui en dia a la ciutat de Barcelona” i “Tenim una disfunció amb un sistema que està fent coses com fa 15 anys”.

Al respecte, es pot constatar que els canals de coordinació, els processos i protocols, i la quantitat i diversitat d'equipaments, no ha deixat de créixer i canviar en els darrers anys, amb la qual cosa l'afirmació conforme les coses es fan com es feien quinze anys enrere s'hauria d'entendre més en relació a la anterior frase: la situació –context social, persones a atendre, necessitats que tenen–, és diferent que fa, no ja quinze, si no tan sols vuit anys. Una realitat de canvi radical de les formes i problemes, així com d'augment en números absoluts, davant la qual no només aquest, si no la majoria de sistemes de protecció social, han d'ajustar-se. No obstant, és del tot pertinent i interessant fins a quin punt es proposa aquest com un dels factors que puguin generar rebuig a accedir als serveis d'atenció social.

En els equipaments de mitja estada de caràcter col·lectiu, què pot portar a la “recaiguda”?

Les normatives van sorgir com a tema secundari en les discussions sobre la funció i l'eficàcia dels equipaments de mitja estada. Malgrat valorar les normes dels centres com quelcom limitant a l'autonomia personal, no sembla que tinguin el mateix pes que en el cas dels centres de primera acollida: *“A la gente no les gustan los albergues, porque los horarios, claro. Porque te hacen llegar a las 8 como muy tarde...”*, diu una persona a centre de mitja estada, tot i que, sigui per estar immersos en el sistema dels centres de mitja estada, o per convicció pròpia, aquesta mateixa persona i la resta de les persones del grup de discussió de centres de mitja estada, van ser els

més favorables a les normatives, en comparació a la visió més crítica de les residents a centres de primera acollida i les residents a pisos.

La valoració que dels centres de mitja estada feien les persones sense llar que havien utilitzat aquestes equipaments, era bona o molt bona sense fer excepció de cap equipament i sense destacar-ne cap. No obstant, el tema de la temporalitat, sempre present amb independència del tipus d'equipament, sí sembla marcar una diferència important en relació al risc de fracàs en l'objectiu de deixar la situació de sense llar. Una persona amb experiència d'haver estat atesa a un centre de mitja estada, diu:

“Puedes tener plan de ahorro unos meses. Pero entonces el referente dice: “¡que vuele!”, y te tienes que buscar una habitación, algo, pero igual no estás preparado, no estás bien. Y te vas, y no funciona”.

Més enllà de la detecció d'un factor de risc en la temporalitat i en el pes dels criteris al voltant dels ingressos de les persones ateses, volem destacar la expressió *“(...) pero igual no estás preparado”*. Aquest és un tema que ha anat aflorant de manera secundària en els diferents grups i entrevistes, i ha acabat configurant una posició al voltant de quins elements caldrien per configurar l'èxit en el procés d'una persona sense llar per sortir definitivament de la situació.

Tal com s'apuntava en el comentari anterior, sembla que el criteri dels ingressos econòmics com a factor principal per deixar l'equipament –quan la persona els té–, també podria tenir una aplicació que les persones interpel·lades entenen com a qüestionable. Una persona diu:

“Sí, yo cobro algo, y me dicen que puedo estar en la calle [vol dir fora del centre, amb vida autònoma]. Y yo cobro 474 [euros]”.

Una altra persona, també a centre de mitja estada, diu:

“Que te deriven a una habitación que sólo te puedas pagar tres meses y después tienes que volver aquí... pues no”.

Aquests testimonis ens podrien estar reflectint una materialització de la necessitat de generar rotació en la atenció dins la saturada cartera de serveis –amb persones en llista d'espera–, i en base a un model segons el qual la persona amb ingressos anomenats com a “suficients” –independentment de la presència de problemes o necessitats complexes associades socials, de salut o altres, greus, i amb una valoració ambigua del que es considera com a “suficient”–, hauria de ser autònoma per l'únic fet de disposar d'ingressos, i suposar que per tenir-los, no necessita del sistema especialitzat de protecció social. En aquests moments, és possible que la pressió a la que es veu sotmesa la pròpia xarxa generi sortides emparades en aquest model, fins i tot amb ingressos que de cap de les maneres puguin arribar a ser considerats suficients. D'altra banda, inclòs en aquells casos en les que les persones tenen la possibilitat d'aconseguir un treball, la precarietat i la inestabilitat d'aquests implica que als pocs mesos tinguin que tornar de nou a demanar assistència per falta d'ingressos.

Tot sembla apuntar a que els testimonis ens parlen de manera implícita que el focus de la intervenció hauria de centrar-se més en aspectes de canvi i treball profund en la persona, tant a nivell intern com de la seva capacitat i possibilitat de relació amb el medi, i no només ni bàsicament en una aparent cobertura de necessitats bàsiques en forma de ingressos mínims –o inferiors a mínims–. No fer-ho, segons els testimonis, facilitaria en molts casos el fracàs. Una persona a un centre de mitja estada, estrangera no comunitària amb limitacions idiomàtiques però una increïble capacitat de comunicació, ho sintetitzà: *“el dinero, como pensión, o subsidio, no es la solución: sí la ayuda para preparar la persona para la vida”.*

En els pisos d'inclusió, què pot portar a la “recaiguda”?

El grup de discussió de pisos d'inclusió aportà un discurs en el que no estava pràcticament present tema del “fracàs”: aparentment, el pis d'inclusió és un tipus de recurs en el que la possibilitat d'èxit, entesa com sortir del pis per tenir un habitatge en règim d'autonomia, és més probable i on les persones tenen clar que, dins l'escala de transició, ja han deixat els esglaons corresponents a “centres”: *“Albergue no es una vivienda: es un proceso para salir de la calle. Un piso no, un piso, ya es un piso. Tiene una dignidad”.*

Altra vegada, sí sembla haver dos temes que tindrien pes en aquesta probabilitat d'èxit o fracàs: la temporalitat i la normativa. Aquest últim aspecte es va valorar en relació al seu efecte en la probabilitat d'èxit o fracàs en el procés de sortida de la situació de sensellar però també en el seu impacte en la dignitat, la llibertat i el dret a decidir de les persones.

En relació a la temporalitat, en el pis d'inclusió, els temps més dilatats amb els que es gestionen les estades juguen a favor de la persona en lloc de en contra –com si ho fa en equipaments col·lectius de curta i mitja estada–. Una persona usuària d'un pis d'inclusió, diu:

“Yo creo que la tranquilidad... el albergue... “equis” días y se acaba... Un piso ya te da una tranquilidad. Cuando entras en un piso, sabes que tienes una trayectoria para ir mejorando, y de tranquilidad”.

Una altra, afirma:

“No tienes horarios, puedes cocinar... el piso, tampoco es eterno: en (nom de la institució), tienes un plazo de 2 años... y ahí tienes tiempo”.

Als pisos d'inclusió, la normativa s'identifica com un focus de conflicte i malestar. La limitació temporal de l'estada –a algunes entitats, és trimestral i renovable amb rigidesa– es tradueix en una sensació de neguit constant per part de la persona. Amb els seus testimonis, les persones usuàries manifesten que, malgrat el temps d'estada finalment sigui llarg, la temporalitat limitada sobre el paper és en realitat una eina de poder. No s'acaba exercint sobre la persona que resideix a pis sempre que aquesta mantingui els pactes del pla de treball i la norma, però resulta una eina de poder al capdavant.

Es viu com una vulneració el haver de donar accés a les seves habitacions quan els professionals ho estimin oportú, tot i reconèixer la bona voluntat dels professionals i veure en ells i elles formes de posar en pràctica que tenen com objectiu el mirar de no violentar-los. No obstant, se senten forçats a admetre aquesta situació no desitjada. Una persona, va més enllà del fet en sí mateix, i apunta: *“El que molesta, és la falta de confiança”*.

Els aspectes de la normativa que es perceben com a factor de fracàs en el procés de sortida del sensellarisme tenen a veure amb dos temes clau: què no es pot fer, i; amb qui s'ha de conviure. Diu una persona a pis d'inclusió:

“Yo sé que una de las normas que hay en los pisos, es que no se puede beber alcohol. ¡Coño!, ¿si quiero tomarme una cerveza, qué pasa? ¿Si quiero hacer una cena de Navidad? ¿O con amigos? No puedo. No puedo llevar gente al piso. ¿Coño! ¿Por qué?”

L'altre aspecte, el de amb qui s'ha de conviure, també va generar debat. Algunes persones manifestaven quan millor era per elles compartir habitatge i altres, que era millor viure soles. Això va obrir un debat profund quan una persona va dir: *“A un pis, ho tenim tot”*. La majoria va reaccionar:

“tu has escollit amb qui vius?”; “Quina capacitat de decisió tens sobre amb qui comparteixes l'habitatge?”; “Estamos con filtros”, va dir una altra persona i una altra, resumint, va dir: “al piso de inclusión le falta libertad y derecho a decidir”. Al comentari d'una dona: “Tú vas voluntario, nadie te obliga. Y hay que regirse por una normativa”, el sentiment majoritari va ser expressat per una persona que va dir: “No discutimos eso. Lo que pasa es que las norma hay que hacerlas con la gente que está en el piso: Alguien nos ha preguntado a nosotros: ¿Qué normas ponemos?”

Una persona, amb una intervenció tan llarga com brillant, va exposar:

“¿Quién va a saber más de nosotros que nosotros mismos? ¿Cuántos profesionales han vivido en la calle? Hay cosas que no, porque ellos tienen unos estudios que saben cosas que nos pueden ayudar, bien. Pero hay una experiencia práctica que no saben, que es nuestra, y que es muy importante. Yo no digo que yo haga solo las cosas, pero al menos, escúchame. (...) Mira, en Rumania hicieron un albergue público, y lo construyeron los propios usuarios. Y pusieron las normas: no se puede beber, no se puede venir drogado. Y a partir de aquí, que el Ayuntamiento ponga las normas. O sea que bien, porque ellos sabían que normas eran importantes, y las han podido poner. (...) Yo, si pidiera una norma, pues de momento, sería la participación. Una norma sería el participar”

5. TRAJECTÒRIES D'ÈXIT. SORTIR DEL SENSELLARISME

Què és sortir del carrer?

El treball de camp es va organitzar de manera cronològica seguint el model d'escala de transició. Apropant-nos primer al model d'atenció des de la perspectiva global dels professionals, passant després per la visió de persones usuàries dels diferents recursos per arribar a les entrevistes en profunditat amb persones amb el que es va anomenar "trajectòries d'èxit", en tant que persones que després d'haver viscut al carrer i haver establert un vincle amb el circuit d'atenció a persones sense llar, han aconseguit assolir i mantenir una vida autònoma i al marge d'aquest servei especialitzat.

El testimoni d'aquestes persones des de la seva mirada retrospectiva va ser molt valuós. En primer lloc, van validar les conclusions dels debats mantinguts amb professionals i persones usuàries dels diferents recursos sobre la pròpia definició de la trajectòria d'èxit. Remarcaven que, per una banda, l'èxit pot consistir en l'acumulació de millores concretes que una persona pot as-

solir respecte a ella mateixa en un moment immediatament anterior i que ens remetrà a una percepció de millora del seu estatus, situació o disposició personal: per exemple, una persona sense llar en situació de carrer que després de mesos o anys evitant als professionals de carrer demani suport per tramitar un document, serà considerada com una intervenció d'èxit; i si una persona a un centre de primera acollida considera que s'ha de vincular a més llarga estada per treballar a fons algun problema de salut, hi haurà també consideració d'èxit per aquella persona i per als equips professionals que treballin amb ella; que una persona assoleixi una font econòmica d'ingressos estable i permanent i accedeixi a un habitatge, serà també un èxit.

Així doncs, persones que ja disposen d'una vida autònoma, amb uns ingressos, habitatge propi i vida autònoma, coincideixen amb professionals i persones usuàries en que no hi ha una fita única a la qual arribar i en que la situació de partida fa que la intervenció social difícilment pugui definir uns objectius absoluts.

Tanmateix, quan es plantejava la identificació de l'èxit amb la sortida de la situació de sense llar i s'intentava definir què és sortir del sensellarisme, es dibuixaven dues condicions necessàries per poder mirar el sensellarisme, la situació de carrer, com una vivència superada. En paraules d'un dels entrevistats: *"Cal tenir feina, un habitatge propi... però sobretot, has d'estar bé amb tu mateix"*.

Efectivament: el que s'ha anat definint a través dels diferents testimonis, tant de persones en situació de sense llar com de professionals, és la necessitat de ponderar de manera equilibrada la necessitat de treballar, per un costat, les bases materials de l'autonomia personal i per un altre, les bases psicològiques personals, afectives, relacionals i socials. Com ens assegurava un participant en el grup de discussió de persones usuàries de centres de primera acollida: *"La vivienda es muy importante. Pero hay más cosas... la vivienda igual es... el 60%"* (testimoni grup de centres de primera acollida). O com ens deia una persona usuària d'un centre de mitja estada: *"¿Éxito?: es generar las condiciones para que la persona sea capaz de gestionar el salir de la situación"*.

Podríem centrar aquesta aportació en relació a dues dimensions: una, d'assoliment de fites materials envers les desigualtats patides i que l'han avesat a la situació; una altra, de empoderament i convicció personal, de superació i control sobre la pròpia vida. I es pot concloure també, a partir dels testimonis aportats, que és necessària la concurrència d'ambdues per assolir amb certes garanties la sortida de la situació. Aquest anàlisi que defensen les persones amb trajectòria d'èxit però que també expressen de manera constant testimonis d'altres grups, malgrat poder semblar òbvia, no ho és en la pràctica.

Els recursos que es posen a disposició de les persones no sempre s'adeqüen a les necessitats en relació al moment en el que es troben les persones en relació a aquestes

dues perspectives: més aviat, és a l'inrevés. I això és deu en part a un model basat en la adequació de la persona atesa una cartera de serveis pre-establerta, però també a la inserció del model en una societat que reclama accions, recursos i resultats, orientats per una lògica productivista. La intervenció social es planteja com un seguit d'actuacions que tenen com a finalitat la inserció en l'engranatge del sistema de consum i producció. L'objectiu de tota actuació sembla ser arribar al final d'un pla de treball, de temporalitat limitada, obviant massa sovint l'experiència dels professionals de referència o de les mateixes persones ateses quan afirmen: *"aquesta persona, ara, no està preparada" o "si no li oferim [aquest o aquell] recurs, ara, perdrem el vincle que em construït"*.

La flexibilitat de la cartera de serveis en l'oferiment de determinats recursos de manera adaptada al moment de la persona, versus la lògica de la temporalitat limitada i de l'adaptació de la persona a la cartera de serveis, podria evitar trencaments que es produeixen en els canvis sobtats de situació. També facilita que el suport s'adeqüi a la capacitat i necessitat de la persona de ser protagonista de les decisions que afecten al seu projecte de vida. En aquest sentit, convidem de nou a llegir aquest testimoni d'una persona a un centre de mitja estada:

"Puedes tener plan de ahorro unos meses. Pero entonces el referente dice: '¡que vuele!', y te tienes que buscar una habitación, algo, pero igual no estás preparado, no estás bien. Y te vas, y no funciona".

O el d'un entrevistat que avui per avui compta amb un projecte de vida autònom després d'anys en el circuit d'atenció:

"Després d'estar a [nom del centre de mitja estada] vaig acabar de nou al carrer. No era el moment de marxar. Sí, havia estalviat una mica però pagant l'habitació i sense feina els estal-

vis van volar (...) La clau a [nom centre de mitja estada] va ser la [nom de l'educadora]. Va veure que fins que no em sentís tranquil·la no podia anar a una habitació. Per molt que cobrés la pensió i que hagués estalviat" (O.D., 47 anys, entrevista realitzada el 31 de juliol de 2015).

En el decurs dels diferents grups i entrevistes, l'autonomia personal i la llibertat de decidir sobre el propi procés emergeixen com a factors clau per a la recuperació de la pròpia confiança i per a la sortida de la situació d'exclusió extrema. Decidir, significa també acceptar la responsabilitat de les conseqüències que es deriven de les pròpies decisions i, de manera conseqüent, l'acceptació de la pròpia responsabilitat respecte al que es decideix. Per aquest motiu, a la pregunta feta al grup de pisos d'inclusió sobre si seria desitjable accedir directament [des de carrer] a un pis, sense passar pels centres de primera acollida o de mitja estada, contesten: *"si entran en la calle y entran en un piso, veo factible que puedan, pero: que entren y salgan cuando quieren del piso"*. El context de la resposta, no fa referència a la negació de la norma, si no a la necessitat de donar un context de lliure decisió i assumpció de responsabilitat per poder afrontar els reptes –i els canvis necessaris– per assolir la vida autònoma. De fet, de manera indirecta i sense saber-ho, han vingut a referir principis bàsics del que configuraria la intervenció des d'un model com el de Primer la Llar, conegut internacionalment com a Housing First.

Per altra part, les persones amb trajectòria d'èxit, ens van transmetre un anclatge al present fonamentat i recolzat per l'èxit del seu procés, una fortalesa i actitud vital que un d'ells va definir així quan se li va preguntar què entenia per deixar enrere la situació de sense llar:

"Una superación personal enorme que me hace quererme muchos más, tener

metas más concretas y afrontar los problemas con más seguridad y con más decisión. Después de haber pasado por esto, me siento más seguro, más firme" (C.G. 43 anys, entrevista realitzada el 31 de juliol de 2015)-

Ingressos, mercat de l'habitatge i vida autònoma

No n'hi ha prou amb un sostre i uns ingressos ínfims per reconstruir tot allò que se't trenca després de la sotragada que suposa quedar-se sense res i sense gairebé ningú. Malgrat no estar al carrer, l'estancament en situacions de precarietat i de tensió constant per la supervivència provoca moltes recaigudes. Per depressió, per desànim, per perdre temporalment els ingressos sense haver pogut estalviar... Un dels greus problemes en el seguiment d'itineraris d'inclusió és la falta d'expectativa de sortir de la pobresa. Els ingressos als que poden aspirar les persones que viuen en situació de sensellarisme són molt limitats i gairebé mai hi ha expectatives de situar-se fora d'una situació de pobresa. Sovint aquesta situació de pobresa és converteix en dependència de per vida dels serveis socials.

Una participant en el grup de discussió d'usuaris de centres de primer acollida explicava:

"El primer sitio que estuve fue [nom del centre], me fui a [nom del centre]. De ahí tuve la inmensa suerte de poder coger una habitación de alquiler. Pero lo que sucede, pasan de 200 a quererte cobrar más cantidad... cobro la PNC, ¿vale? Si pago 250 por la habitación, siempre voy ahogada, o sea, siempre tengo que ir de la mano de los servicios sociales. Pero llego a momentos puntuales en que me veo en la necesidad de dejarlo todo.. porque mira, estaba en Sabadell... y nos ha venido una factura de luz y gas... y era

o pagar una factura de 370... que no los tengo... y bueno... me he visto otra vez en esto... he vuelto a [nom del centre]... le digo mis planes futuros... y me dice que hasta el 25 de julio me puede ayudar que luego me busque una habitación”.

La inexistència d'un sistema de garantia de rendes que garanteixi el dret a la subsistència no només es troba en la causa de moltes trajectòries cap al sensellarisme, també és l'arrel del limitat èxit de molts processos d'acompanyament envers la sortida del carrer. La gran varietat i fragmentació de les ajudes provoquen un laberint burocràtic que requereix de suport professional. Les persones ateses en el circuit d'atenció depenen de valoracions professionals per accedir a uns recursos econòmics molt escassos i tant la reduïda quantia dels ingressos com la dependència dels professionals erosionen les expectatives i erosionen l'autonomia personal.

Un dels participants al grup de discussió de persones usuàries de centres de mitja estada es referia així a aquesta dubtosa possibilitat de fer plans de futur:

“Claro... piensan en lo que tienes... como tendrás la paga extra, pues cuenta que podrás coger una habitación en Barcelona o aledaños. Pero si tuuuu [fa èmfasi en el tu] quieres hacerte tus planes, decidir un poco lo que quieres hacer, ahorrar un poco... ellos lo que ven son números... números, números, sólo números... no ven más allá que los números... eso me está pasando a mí. Yo tengo deudas porque estoy con prestamistas, estoy con el banco. Pero, bueno, a mi me sobra dinero para pagar una habitación... pero yo voy ahorcado cada mes... menos mal que el mes que viene con la paga extra, me quedará limpio... y iré solo al centro de día, ¿me entiendes? Y ya estará todo solucionado...”

Seguint el fil que inicia aquest testimoni, les expectatives de poder-se organitzar amb els ingressos previstos són clau per a que la persona que està en procés de construir una vida autònoma assoleixi confiança en si mateixa. En aquest cas, el testimoni afirma que sense deutes i amb el nivell d'ingressos de que disposa actualment pot gestionar el seu propi habitatge. En el cas d'una de les persones contactades durant el treball etnogràfic l'esperança es dipositava en que els tres homes que havien teixit una petita comunitat de suport mutu accedissin a una Renda Mínima d'Inserció i, posant els ingressos en comú, poguessin llogar un pis on viure:

“La educadora del SIS ens està ajudant a aconseguir la documentació. Som comunitaris, no hauria de ser tan difícil... Quan estiguem documentats i puguem tenir una PIRMI, anirem a viure junts”.

La necessitat de trencar amb una relació de dependència amb les institucions està molt present en els discursos dels informants dels dos extrems d'un suposat procés de sortida del carrer. Les persones contactades que dormen al carrer, amb poc o nul contacte amb els serveis de suport social, fugen d'establir relacions en les que perdin la seva capacitat de decisió. Si existeix l'esperança, de vegades llunyana i poc fonamentada, d'accedir a una font d'ingressos o a una millora de la seva situació, pot ser que optin esperar en situació de carrer a canvi de no perdre la seva autonomia. En l'altre extrem, les persones que, havent passat pel carrer, disposen d'un habitatge propi, viuen amb temor la possibilitat de tornar a necessitar suport i aquelles que veuen com de manera periòdica han de tornar als serveis socials es lamenten de que els resulta impossible mantenir uns ingressos estables a través del treball o de les transferències públiques.

La xarxa de relacions

Si l'aïllament i la debilitat de la xarxa de relacions socials en moments crítics són factors que incrementen substancialment el risc de caure en el sensellarisme i, concretament, en una situació de carrer, la construcció d'un projecte de vida autònom estable també requereix l'enfortiment de les xarxes afectives i de suport. Malgrat pugui semblar una evidència, per a les persones que han assolit una vida autònoma després de passar per una situació de carrer, aquest és un punt remarcable del seu itinerari:

“No és només una feina i una habitació digna... és que tornant a treballar he recuperat la relació amb la meva germana i els meus nebots (...) Només els tinc a ells però em feia vergonya anar a casa seva... a què? A pidolar? A fer pena?” (J.M. 61 anys, entrevista realitzada el 31 de juliol de 2015).

Assolir una autonomia personal estable passa per reconstruir relacions socials i per construir-ne de noves. Pot resultar clau que la persona no hagi trencat la relació amb familiars i amics durant la seva etapa al carrer o en recursos assistencials. Aquesta idea reforça la necessitat de que els recursos residencials permetin i facilitin la relació amb l'exterior mitjançant la flexibilització d'horaris i normatives:

“Jo encara tinc amics. Es pensen que per estar al carrer no tens a ningú, però no es cert. Ara bé, com ho faig per quedar-me a sopar a casa d'un amic si he d'estar a l'alberg abans de les vuit del vespre? (...) Com ho faig si em conviden a un concert o a una altra activitat?” (testimoni d'un participant al grup de discussió de persones usuàries de centres de primera acollida).

En la construcció de noves xarxes de relació pot tenir un paper molt rellevant omplir el dia a dia de contingut a través d'una implicació en tasques comunitàries. Per a les

persones que tenen més complicada la entrada al mercat laboral, la implicació en la vida d'una entitat i adoptar responsabilitats en l'acompanyament de persones que estan patint les conseqüències de la situació de sensellar pot resultar una forma de consolidar l'èxit en la estabilització de la pròpia vida:

“Jo no necessito ajuda. Ara ja tinc la meva jubilació i la meva habitació. Estic bé. Sé que viuré així fins que em mori. Poder venir aquí i ajudar a la gent que està passant per on jo vaig passar em fa sentir útil i m'ajuda a tenir unes rutines... A més, l'ambient amb els altres voluntaris és molt bonic” (D.L. 67 anys, entrevista realitzada el 15 de juny de 2015).

Estigma, identitat i prevenció

En aquest treball hem rebutjat d'entrada considerar les persones sense llar com una categoria classificatòria. Considerem que el sensellarisme i la situació de carrer són les cares més dures d'un continu d'exclusió residencial i ja hem establert a l'inici que fugim d'una definició basada en característiques dels individus que les pateixen. Existeix una construcció social de la persona sense sostre que pernocta a la via pública. Una construcció que atribueix el sensellarisme un significat que va molt més enllà de la mera descripció d'una situació o d'una relació amb l'habitatge. De fet, resulta evident fins a quin punt a la persona en situació de sensellar i en tant que estigmatitzada per aquest motiu pateix com a tal la identitat deteriorada de la que ens parlà Goffman (Goffman; 1995). I en base a això, es considerada com a infra capacitada –en general i en comparació a “la resta”– motiu pel qual ens pot semblar especialment commovedor que una persona sensellar toqui perfectament el piano, o que tingui estudis superiors acabats doncs, segons el nostre “patró” estigmatitzador, això no seria possible en algú que pateixi aquesta situa-

ció; es vista com a desviada –en relació als “normals”–, algú que ha deixat els suposats estàndards de conducta, de relació, de posicionament davant la societat; i, sovint, vinculada a la anomia, a la protodelinqüència, doncs, en tant que adscrites al grup de persones considerades excloses socials, son etiquetades com a potencials transgressores de les normes...

Amb independència del valor anàlitic que donem a aquesta descripció externa de la persona sense llar, el significat que el conjunt de la societat atribueix al sensellarisme en la seva expressió al carrer té un impacte en la identitat de la persona. Més enllà del trauma que suposa la duresa de la vida al carrer, qui ha viscut aquests episodis manté de per vida una complexa relació amb l'estigma associat a la persona sense sostre:

“Cuando has pasado por la calle siempre te sientes un sin techo. El miedo de volver a caer siempre está ahí... Es como el alcoholismo. Yo no soy ex-alcoholico, soy un alcoholico que ya no bebe” (J.M. 61 anys, entrevista realitzada el 31 de juliol de 2015).

Sobre identitat i temps transcorregut al carrer una de les entrevistades afirmava:

“Yo només vaig estar un mes al carrer. És cert que després ja no he tornat a sortir de pobre, però vaig estar un mes i no em vaig deixar com altres que es veuen” (D.L. 67 anys, entrevista realitzada el 15 de juny de 2015).

Aquesta necessitat de desmarcar-se d'un col·lectiu amb el que no es vol ser identificat està present en diverses de les entrevistes a persones amb trajectòries de sortida del sensellarisme.

Estudis quantitius apunten que el temps passat al carrer té un efecte predictor de les recaigudes. Amb la resta de variables controlades, tot sembla indicar que com més temps es passi en situació de carrer més

complicat resulta assolir una vida autònoma i evitar tornar a caure en situació de carrer (Sarasa i Sales, 2009; Lee, et. al. 2003).

Sortides i èxits amb límits

Al trencament vital i la construcció d'una identitat difícil d'abandonar se sumen factors estructurals: per una banda la impossibilitat d'aconseguir uns ingressos estables que situïn a les persones ateses fora d'una situació de pobresa. Per l'altra un mercat de l'habitatge que deixa fora a la població amb ingressos baixos i l'escassa disponibilitat d'habitatge protegit de caràcter permanent per a les persones que han patit la situació de sensellarisme.

Així, es pot entendre fàcilment fins a quin punt les “sortides” i les “trajectòries d'èxit” topen amb les limitacions que es deriven de la precarietat vital a la que la nostra societat condemna a les persones sense una carrera laboral estable. La inseguretat dels ingressos i de l'habitatge s'afegeix a l'experiència viscuda i fa que sigui molt difícil deixar de sentir-se en situació de risc.

No obstant, i malgrat les limitacions, les entrevistes ens revelen que les trajectòries d'èxit estan marcades per tres factors. En primer lloc, per la capacitat dels i les professionals de flexibilitzar l'atenció adaptant-la a la necessitat del moment de la persona i, en especial els límits temporals de l'estada en els recursos. Segon, la vinculació a una activitat laboral o a una tasca comunitària o de voluntariat. I tercer, la reconstrucció dels espais de relació i de suport d'amics i familiars.

6. EL SENSELLARISME FEMENI

El sensellarisme més evident, aquell que es manifesta al carrer, s'acostuma a identificar com un fenomen majoritàriament masculí. L'observació de la realitat dels carrers de les ciutats i la descripció sociodemogràfica de les persones ateses en recursos assistencials evidencia perquè resulta fàcil assumir que el sensellarisme és cosa d'homes. En els darrers anys, la proporció de dones contactades en situació de carrer pel Servei d'Inserció Social ha fluctuat entre el 9 i l'11% del total de persones contactades. En el conjunt dels equipaments residencials de la XAPSLL, la proporció de dones mai no ha superat el 30% de les persones usuàries. No obstant, aquestes xifres no deixen de sorprendre si prenem en consideració que les dones acumulen majors factors de vulnerabilitat social que els homes i que la pobresa, en una visió àmplia, afecta de manera molt més contundent a dones que homes (Belzunegui, 2012; Sarasa i Sales, 2009; Cabrera, 1999).

Les hipòtesis que expliquen la menor incidència de la situació de carrer entre les dones són diverses. Les vivències extremes de l'exclusió residencial tenen una forta relació amb el deteriorament de les xarxes de relació social i la soledat. Les dones, per les seves funcions de gènere tradicionalment assignades, mantenen vincles socials més sòlids amb l'àmbit familiar i amb els cercles de relació de proximitat no vinculats a l'entorn laboral. La pluralitat de rols en els que es desenvolupa la seva vida quotidiana sembla dotar-les d'una major capacitat de mobilitzar recursos relacionals (Bourdieu, 2000) que, en moments d'extrema precarietat podrien protegir-les d'acabar al carrer (Escudero, 2003). D'altra banda, l'home té un rol de gènere associat al mercat laboral i a la obtenció d'ingressos, i d'aquesta forma un trencament o exclusió del mercat laboral pot derivar en una percepció de fracàs personal, i en trastorns emocionals i psicològics.

Amb les dades de que disposa la XAPSL sobre les diferents categories ETHOS d'exclusió residencial, podem constatar que la proporció de dones és més alta com més ens allunyem de les situacions de carrer o de sense sostre. Si al carrer la proporció de dones és de l'11% i als centres de primera acollida del 14%, quan ens fixem en recursos residencials col·lectius de mitja i llarga estada, les dones constitueixen un 20%, en els pisos d'inclusió un 23% i en pensions i habitacions de lloguer sostingudes per una entitat o pels serveis socials municipals un 31%. Les dones en situació de sense llar doncs, també tenen una major capacitat o necessitat de buscar suport que no pas els homes.

La sensació d'inseguretat i la por per la integritat física per una banda semblen ser factors determinants, però també la major

predisposició a acceptar suport institucional (Escudero, 2003). També, i en relació a la situació de carrer versus l'accés a centres de primera acollida i recursos residencials col·lectius de mitja i llarga estada, n'és un factor evidenciat el pitjor estat de salut que el col·lectiu de dones en situació de sense llar té en relació al d'homes, i fins a quin punt aquesta circumstància pot influir en la necessitat identificada per les pròpies dones i pel sistema de protecció social a proveir-les de cobertures el menys precàries possibles i amb major acompanyament possible, per tal de mirar d'atendre la cobertura d'assistència i seguiment sanitari (Uribe i Alonso; 2009).

Aquests factors ens obliguen a remarcar que el sensellarisme femení és un fenomen diferent i amb dificultats afegides pel seu anàlisi en relació al masculí. Diferent perquè els itineraris que porten al carrer es distancien dels dels homes. Els diferents factors que incideixen sobre les decisions vitals i les vulnerabilitats de les persones estan marcats pel gènere de manera decisiva. Més difícil d'analitzar perquè no és cert que el sensellarisme i l'exclusió residencial siguin assumptes que afectin en major mesura a homes que a dones. Precisament en les categories d'exclusió residencial més ocultes, aquelles de les que no tenim informació ni quantitativa ni qualitativa, són en les que trobaríem un major nombre de representació femenina, en especial de dones migrants. Es tracta de les categories més vinculades a l'àmbit privat, al sensellarisme viscut de portes endins, en situacions de precarietat habitacional que no tenen presència a la via pública, en alguns casos, ubicades nominalment en altres categories diferents a la de "sensellar", però que tenen en la exclusió residencial de les dones considerades en aquests altres grups un factor determinant, quan no, principal.

Taula 6.1. Nombre de persones sense llar a la ciutat de Barcelona. Classificació ETHOS. 11 de març de 2015

	Categories operatives.	Total persones	Nombre d'homes	Nombre de dones	Nombre de menors (nois i noies)
Sense sostre	1. Viure en un espai públic o a la intempèrie (1).	693	89,03%	10,97%	0,00%
	2. Pernoctar en un alberg i/o forçat a passar la resta de dia en un espai públic.	252	85,71%	14,29%	0,00%
Sense habitatge	3. Viure en albergs o centres per a persones sense llar. Allotjaments temporals.	511	68,69%	19,96%	11,35%
	4. Viure en refugis per a dones.	4	0,00%	50,00%	50,00%
	5. Viure en allotjaments temporals reservats a immigrants i als demandants d'asil.	nd			
	6. Viure en una institució residencial o d'internament amb la perspectiva de ser acomiadat/da en un termini definit sense un habitatge d'acollida disponible.	nd			
	7. Viure en un allotjament amb recolzament sostingut per a persones sense llar.	481	58,63%	23,28%	18,09%
Habitatge insegur	8. Viure en un habitatge amb règim de tinença insegur. Sense pagar lloguer.	424	52,59%	30,90%	16,51%
	9. Viure sota amenaça de desnonament.	nd			
	10. Viure sota l'amenaça de violència per part de família o parella.	nd			
Habitatge inadequat	11. Viure en estructures temporals o no convencionals (2).	434	54,61%	23,73%	21,66%
	12. Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació.	nd			
	13. Viure en un habitatge massificat.	nd			
TOTAL		2799	68,81%	20,08%	11,11%

(1) Proporció d'homes, dones i menors, segons els contactes realitzats pel Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona durant el mes de març de 2015.

(2) Proporció d'homes, dones i menors contactats en assentaments pel Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona durant l'any 2014.

Tot i que el plantejament metodològic inicial ens havia de permetre analitzar tant els factors de persistència i sortida del sensellarisme d'homes com el de dones, durant el treball de camp vam constatar que es feien necessàries eines específiques per aproximar-nos a la realitat femenina. Com es detallava a la metodologia, s'han portat a terme dos grups de discussió formats exclusivament per dones. Aquests grups s'han

considerat necessaris atès que hem tingut menys capacitat de contactar amb dones que estiguessin en situació de carrer, i aquelles dones que han participat en els grups de debat mixtes han tingut una participació molt limitada. En aquests grups es van plantejar les mateixes qüestions que en els anteriors indagant, a més, sobre els factors diferencials que afecten a les dones en les seves trajectòries d'exclusió social i residencial.

Factors de vulnerabilitat específics

Les participants en els grups constaten la presència de factors de vulnerabilitat específics per al sensellarisme femení. Les dificultats per mantenir una activitat laboral estable que generi condicions de protecció social i el vincle amb les tasques de cura, que impliquen en ocasions la sortida parcial o total del mercat de treball, redueixen la seva independència econòmica. Quan aquesta manca d'independència coincideix amb victimització per violència masclista i es produeix un desplaçament o fugida del maltractador, les xarxes de relació es trenquen.

“Cuando has estado con maltratadores o te han manipulado las personas de las que te has enamorado es muy difícil rehacer tu vida. Pierdes las amistades, los contactos, cambias de casa...” (Grup de discussió 4).

“Venia d'estar 40 anys casada. Un dia se'm va girar el cervell i vaig dir aquí us quedeu i els vaig deixar a tots. Se'm va girar el cervell de treballar pels demès i de cuidar dels demès i d'estar pels demès i de que jo no fos res. Vaig sortir amb 80 euros, i quan se'm van acabar els 80 euros jo a la meua edat feina no en trobo. Llavors va ser quan vaig estar dormint a la plaça Catalunya 15 dies o 3 setmanes” (D.L. 67 anys, entrevista realitzada el 15 de juny de 2015).

Aquests factors, que s'afegeixen als vectors estructurals i individuals que afecten als homes en les seves trajectòries, són identificats per les pròpies dones com paradoxals tot i que, en primera instància, no expressen que hi hagi diferències notables en l'experiència de viure al carrer per ser dones: *“la situació és la mateixa, el que està al carrer es troba igual una dona que un home. Estar al carrer es fotut per un home i es fotut per a una dona”* (D.L. 67 anys, entrevista realitzada el 15 de juny de 2015).

Ser dona en situació de carrer

Però quan es planteja la qüestió de la relativa absència de les dones en la pernocta al carrer les participants identifiquen diferències substancials en l'experiència subjectiva de la situació de carrer. Les dones tenen una sensació molt acusada d'inseguretat que les empeny a buscar refugi malgrat les opcions d'allotjament no els agradin. Aquelles dones que han viscut en períodes més o menys curts en situació de carrer relaten situacions d'assetjament més o menys freqüents i més o menys intenses. Segons els relats de les participants en els dos grups, la probabilitat de que una dona que pernocti al carrer en un període curt sigui víctima d'assetjament per part d'homes és molt elevada: *“Quan ja portes temps en aquestes situacions ja veus venir a la gent: Què m'ofereixes? ¿Per què? Se t'apropa un tio que ja sap com estàs i vol aprofitar-se de la teua situació. Perquè et conviden a una cervesa o un cafè es creuen que tenen dret a posar-te la mà a sobre”* (Grup de discussió 4).

La pressió sexual que reben aquestes dones és alta, sigui física o verbalment, i se li sumen les tensions del control social: *“Cuando ven mujeres que están en la calle ya piensan que es una drogadicta, una fulana, que se va con éste y con aquel. La gente piensa que si una mujer duerme en la calle se los folla a todos”* (Grup de discussió 4).

Les dones que decideixen passar la nit al carrer recorren en molts casos a estratègies de grup per augmentar la seva sensació de seguretat, tant agrupant-se amb altres dones quan n'hi ha com amb alguns grups d'homes. Tot i que això no elimina les possibilitats de ser víctima d'algun tipus de violència, és possible que les redueixi. La sensació que formen part d'un grup les fa sentir que davant un atac d'un potencial agressor hi ha més probabilitat que el grup la defensi. Per descomptat, això no exclou que part de les

agressions les enfrontin elles mateixes amb els seus mitjans, ni que segueixin rebent pressions per part dels mateixos membres del grup.

Als riscos vinculats a la sexualitat s'afegeixen altres possibilitats de victimització i les pors davant la violència que es pot desencadenar al carrer degut a les tensions de la pròpia situació de les persones properes o de l'abús de drogues o alcohol:

“Vine a trabajar. Llegué de Cuba hace unos meses. Me robaron, me quedé sin nada. Lo he pasado muy mal hasta encontrar un poco de tranquilidad en el albergue” (Grup de discussió 4).

“Nosotras dormíamos en el mismo sitio. Estábamos cerca de hombres, la mayoría de países del este. Bebíamos y ellos también. Hay gente que cuando bebe se duerme y punto. Pero otros se dedican a pelearse o pegar al primero que pillan... Puedes dar gracias si te despiertas entera y con tus pertenencias” (Grup de discussió 4).

Un altre element revelat en els grups de debat és la major incomoditat de les dones en situació de carrer per cobrir les seves necessitats relatives a la higiene, en especial les relatives a la menstruació.

L'accés als recursos d'assistència i equipaments residencials

Les múltiples manifestacions de la inseguretat semblen tenir relació, per aquelles dones que es troben en la situació d'exclusió habitacional, a l'hora acceptar de forma més ràpida que els homes l'accés a un centre de primera acollida o un altre tipus de recurs residencial. Havent passat o no per una situació de carrer, la por i la consciència de les dures conseqüències de pernoctar al ras per a elles –així com la millor autopercepció

en relació als homes del seus problemes de salut (Uribe i Alonso; 2009)– fa que en major mesura busquin acollida, amb independència de la idoneïtat dels recursos assistencials a la seva situació personal.

“La por és el que et porta a buscar el que sigui per dormir. I acceptes l'alberg per por” (Grup de discussió 4).

De la mateixa manera que hi ha homes que després de passar temps al carrer accepten l'entrada en un centre de primera acollida quan se senten vulnerables a causa d'una malaltia sobtevinguda, hi ha dones que també manifesten haver-se apropiat al circuit d'atenció per la constatació de diferents vulnerabilitats, ja siguin problemes de salut o males experiències:

“Vivía en la calle y bebía. Soy alcohólica. Me rompí el menisco y estoy esperando para la operación. Además tengo el hígado afectado. Me robaron el teléfono y el dinero que me habían prestado dos amigas” (Grup de discussió 4).

Sabem que és més fàcil que una dona en situació de sense llar busqui suport en un recurs abans de quedar-se al carrer, però els dispositius d'atenció tampoc es mostren eficaços a l'hora de respondre a les necessitats. En els Centres de Primera Acollida, d'entrada directa, el nombre de places destinades a dones es molt inferior al nombre de places per homes. Les dones relataven com, per falta de places específiques per a dones, algunes han hagut d'esperar dies al carrer abans d'entrar. *“Vaig estar dormint al carrer uns quinze dies fins que no vaig trobar lloc en un alberg. Però anant-hi cada dia a les vuit del matí a preguntar si hi havia lloc, dir-te hi ha un o dos, i llavors a mitja tarda vas allà, estàs allà sentada fins que obren, però llavors et diuen que no hi ha lloc, perquè han vingut d'altres institucions i ja no hi ha. Així em vaig trobar quinze dies”* (D.L. 67 anys, entrevista realitzada el

15 de juny de 2015). Tot i que aquesta es la mateixa experiència que viuen els homes, les participants als grups van plantejar-se el debat sobre la conveniència de garantir places a qualsevol dona que ho demanés, en vista de les situacions de risc i de violència descrites abans.

Sovint, aquesta major predisposició de les dones a buscar suport professional o d'entitats pot frenar la caiguda a situacions extremes d'exclusió que puguin desembocar en situacions de carrer. Però la sensació de fracàs social i de desconfiança cap a les institucions marca profundament a les que sí arriben al carrer:

"Me quedé sin dinero y tenía que esperar al día 25, a cobrar la PNC. Estuve casi todo el mes en la calle. Me acerqué a la asistente social. Sólo te saben decir: ve allí, para que te den ropa, ve allí, para que te den comida..." (Grup de discussió 4).

En un dels grups de discussió es va debatre sobre les repercussions del treball de les assistents socials en les condicions de vida de les persones que hi recorreixen, degut a una situació extrema viscuda per una de les participants en el grup.

"Gracias a mi amiga que contactó con un amigo suyo abogado he podido solucionar muchas cosas, si hubiera sido por la asistente, igual no tendría la PIRMI, por ejemplo" (Grup de discussió 5).

"Hay asistentas que te comprenden y que se ponen en tu lugar aunque ellas no hayan dormido nunca en la calle, pero hay otras que aunque están contratadas (jes su trabajo!) no te entienden, no te ayudan. Me gustaría que por un día vivieran en la calle y entonces a ver que nos dirían!" (Grup de discussió 5).

El grup va plantejar la inexistència de mecanismes de control de les assistents així

com de mecanismes a través dels quals les persones tinguin capacitat de presentar queixes i reclamacions. La percepció de que l'assistentia tingui el poder de decidir quins són els recursos al que hi tindrà accés la persona, i les relacions de poder que s'estableixen, pot ser una de les causes de ruptura amb les institucions.

"No solo no tenemos información. No sé para qué está la asistencia social. El albergue es el único sitio donde te sienten amparada. No tienen todo lo que haría falta. El trabajo es una mierda... trabajas un mes y después a la calle. Me toca una PIRMI pero me falta un papel y no hay forma de conseguirlo y nadie me da una respuesta. Nadie me ayuda" (Grup de discussió 4).

I, igual que succeeix amb els homes, el pas d'un equipament a l'altre, passant per fases de carrer, es converteix en una font de frustració: *"Cuando llevas un tiempo en el albergue, muchas veces vuelves a la calle porque ya has estado el tiempo máximo. Es un círculo del que no sales y solo vas de un sitio a la calle, de otro sitio a la calle. Te echan literalmente otra vez a la calle"* (Grup de discussió 5).

La relació amb el suport social i professional

Quan entraven a valorar el suport social i les atencions rebudes, les aportacions de les dones eren molt similars a les dels homes. En el cas dels centres de primera acollida consideren les normatives massa estrictes, es queixen de la manca d'intimitat, i detecten déficits en la intervenció psicosocial i la capacitat d'articular mecanismes de transformació de les condicions que les han portat a la situació d'exclusió viscuda.

"Pasamos muchas horas fuera. Los horarios son muy rígidos. No tengo medios para pagar llamadas. Si voy

a una entrevista de trabajo tengo que pedir un papel para demostrar en el albergue que he ido y justificarme por no cumplir los horarios” (Grup de discussió 4).

Critiquen les poques possibilitats de participar, ja no en la presa de decisions, sinó en la dinàmica quotidiana dels centres: *“sabem fer moltes coses. Podem ajudar a estar millor aquí dins també”* (Grup de discussió 4). I és en aquest funcionament quotidià en el que sí fan esment al que perceben un greuge comparatiu respecte als homes: les limitacions horàries en l'accés a la pròpia guixeta i a les seves pertinences: *“Hay días en que las mujeres necesitamos acceder a nuestras cosas más a menudo. Cuando tienes la regla, es muy incómodo no tener acceso a tus cosas desde la mañana hasta la noche”* (Grup de discussió 4).

La consciència de que els centres de primera acollida no donen resposta a les necessitats de les dones sense llar està instal·lada entre les usuàries dels centres i entre les dones entrevistades o participants dels grups que, no residint avui a un centre, hi han passat en algun moment. Es critica l'estructura, la normativa i la temporalitat (elements ja tractats en els grups de discussió mixtes, com s'ha descrit en el capítol 4 d'aquest informe) però en el cas de les dones va sorgir amb força la valoració de la feina de les persones professionals per humanitzar els equipaments i la posada en valor del suport mutu:

“Vale. Este sitio no es lo mejor para rehacer tu vida... pero la gente que trabaja aquí se lo curra” (Grup de discussió 4).

“Quan una de nosaltres arriba, només amb veure-li la cara ja sabem com està. Si la cara ens diu que està malament, anem totes a buscar-la, a animar-la. És molt important, ens donem suport entre totes” (Grup de discussió 4).

Menys dones però en pitjor situació

Com hem esmentat anteriorment, la principal hipòtesi per explicar la menor presència femenina al carrer i als recursos planteja que les dones tenen una major capacitat de generar xarxes socials de suport mutu i de mantenir-les en cas de risc d'exclusió habitacional. En aquest sentit les dones tindrien més opcions de cobrir les seves necessitats d'habitatge a través de recórrer a familiars o amigues, i per tant estarien més representades en els grups amb habitatge inadequat. Dels grups de discussió es desprèn de forma implícita que la ruptura amb aquests situacions d'acollida per part de la xarxa de suport pròxima estaria vinculada a factors que porten al distanciament voluntari o involuntari de les persones que les persones de referència. Addicions, conflictes afectius i familiars, violència o els problemes econòmics són els factors que desencadenen aquests trencaments.

Les dones, per la seva vinculació patriarcal a les dinàmiques de provisió de cures i de suport material al grup social, disposen d'un marge de permanència en nuclis residencials desvinculat de la producció econòmica de mercat que en el cas de l'home. Els homes es situen a ells mateixos en la lògica de la generació de plusvàlua econòmica, cosa que els aboca a una sortida, voluntària o forçada, del grup amb el que habita per no ser una càrrega. Les dones aporten a l'àmbit domèstic de la llar acollidora la realització de tasques que no generen recursos monetaris però que les situa com un element actiu del nucli de convivència. A més, les dones, històricament més explotades en l'àmbit laboral, s'adapten a la demanda d'un mercat laboral que es predispesa a explotar-les en tant que dones, generant en alguns casos un nínxol d'especial precarietat econòmica que la pot mantenir en una mena de llimb entre la exclusió social

i la pobresa severa que la persistència en el temps agreuja i deteriora però que no es tradueix necessàriament en una situació de carrer.

Il·lustren aquestes diferències els testimonis de dos informants:

“És el meu tercer dia al carrer. Vivía amb la meva neboda fora de Barcelona. Mentre he pogut pagar-li un tant al més m’he quedat amb ella i el seu fill, però fa dues setmanes se’m va acabar la RAI. No vull ser una paràsit... he marxat a buscar-me la vida” (A. L. home de 57 anys, entrevistat etnogràfica realitzada el 22 de juliol de 2015).

“Una dona sempre és útil a una casa. Jo no m’estaré a casa de la meva cosina asseguda al sofà veient la tele. Li vaig a buscar els nens a l’escola, netejo, faig rentadores...” (Grup de discussió 3).

La soledat i la situació d’aïllament pot resultar sobrevinguda a causa de situacions de violència masclista. La fugida d’aquestes realitats obliguen a les dones a canviar d’ambient social i de municipi amb la intenció de evitar el contacte amb les persones maltractadores perdent així la xarxa de suport de proximitat.

La soledat és una constant en les situacions de sensellarisme més greu i, en especial, en les situacions de carrer. Si assumim que unes xarxes de suport social i afectiu més denses constitueixen un factor de protecció per a les dones, també hem d’assumir que aquelles que arriben al carrer, ho fan després de processos de ruptura amb l’entorn social més profunds que els viscuts pels homes.

Sortir del carrer

Les perspectives de sortida de les situacions d’exclusió residencial resulten, per les dones tant o més parcials que pels homes. Les seves experiències laborals han estat molt precàries i són conscients de les dificultats per sortir de la pobresa amb les ocupacions a les que poden tenir accés. Altres fonts d’ingressos possibles, com pensions no contributives o la renda mínima d’inserció, tampoc suposen cap garantia d’accés a un habitatge o de sortida de la pobresa.

“No hay forma de sentirte tranquila en un trabajo. Si te hacen trabajar hasta la extenuación, si te pagan menos de lo acordado... no puedes quejarte. ¿Dónde denuncias? ¿Cómo te metes en follón con abogados?” (Grup de discussió 4).

“Ni en la calle, ni en una habitación de alquiler siento que vaya a tener un futuro. De la calle a una habitación, de una habitación a la calle y siempre así...” (Grup de discussió 4).

“¿Cómo vivo con una paga de 400 euros? Tengo gastos... Sí. Podría dejar de fumar... pero también tengo que pagarme un trasteros para guardar cosas. Documentos y mis cosas... que igual son porquería pero es mi porquería” (Grup de discussió 4).

L’experiència d’haver passat per una situació de carrer deixa empremta i sense un treball psicològic i social específic constitueix una rêmora en la construcció d’una situació de seguretat i en la recuperació de l’auto estima:

“Yo tengo mucho miedo a la posibilidad de acabar durmiendo en la calle” (Grup de discussió 5).

“No se olvida. Se puede superar, pero olvidarse no se olvida” (Grup de discussió 5).

“¿Qué quiero? No tener el miedo de volver a la calle. No quiero propiedad, la propiedad ya la tendré en el cielo. Quiero un techo, un sitio seguro” (Grup de discussió 5).

En aquest sentit, una motivació expressada amb molta més freqüència per les dones que no pas pels homes en els diferents grups de discussió va ser la retrobada amb fills i filles. La recuperació d'una certa estabilitat vital té com objectiu últim assolir el restabliment de vincles afectius:

“Cuando salga de [nom del centre] en enero, tendré que ir a verlas [a mis hijas] porque no quiero romper los vínculos” (Grup de discussió 5).

“Quiero recuperar la relación con mi hija. No pierdo la esperanza pero tengo que estar preparada porque tengo miedo al rechazo. Pero sé que la recuperaré” (Grup de discussió 5).

“Lo que más me gustaría es curarme, tener salud y poder volver a estar con mis hijos” (Grup de discussió 5).

“Me gustaría tener un hogar y tener el valor de contactar con mis hijos de nuevo, pero aún no estoy preparada” (Grup de discussió 5).

The background of the page is a photograph of several long, white-painted wooden planks stacked horizontally. The planks are slightly weathered and have some visible grain and paint texture. Several metal fasteners, possibly screws or bolts, are visible on the surface of the planks. The lighting is bright, and the overall tone is light and clean.

7. CONCLUSIONS

En aquest informe es presenten de manera conjunta les sèries de dades quantitatives recollides de manera periòdica per la XAPSELL i els resultats de la recerca qualitativa que s'ha portat a terme durant el 2015. El seu objecte és contribuir al coneixement dels processos d'exclusió residencial a Barcelona i guiar la revisió de l'estratègia d'actuació d'entitats i administracions per a la producció conjunta i coordinada de polítiques d'intervenció i suport a les persones sense llar.

Va ser l'any 2008 quan es van recollir per primera vegada dades sobre les persones que dormien al carrer així com a recursos d'entitats i de l'administració municipal en una mateixa nit (Cabrerà, 2009). Aquesta primera experiència es reprèn el 2011, moment en que s'inaugura la recollida sistemàtica i coordinada de dades per part de totes les entitats membres de la XAPSELL una nit a l'any. L'esforç de posar en comú en nombre de persones ateses anualment la nit de l'11 al 12 de març i les seves característiques sociodemogràfiques bàsiques, ens proporciona ara les sèries de dades de cinc anys amb que comptem per aproximar-nos a l'evolució recent del sensellarisme a Barcelona.

Què ens diuen les xifres?

Com hem vist en el capítol 2, mitjançant la metodologia utilitzada constataríem que el nombre de persones sense llar a Barcelona s'hauria mantingut més o menys estable en els darrers anys després d'un brusc increment en el període 2008-2011. Segons les sèries construïdes a partir de dades de la XAPSELL i de l'activitat de detecció del Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona, constatem que any a any s'han incrementat les persones allotjades en els recursos mentre que el nombre de persones pernoctant al carrer o en assentaments arribava al seu màxim històric l'any 2013, per retrocedir sensiblement en els dos anys posteriors.

En part, es pot considerar que l'esforç de creació de noves places residencials ha tingut un efecte positiu en la contenció dels processos d'exclusió residencial i ha frenat l'increment del nombre de persones dormint al carrer.

No obstant, per raons principalment metodològiques, no podem restar importància a l'extensió de l'exclusió residencial i del sensellarisme a Barcelona: Les categories ETHOS d'exclusió residencial de les que la XAPSELL ha aconseguit generar sèries de dades són les que estan relacionades directament amb la seva activitat de suport social, vinculades a les categories que tradicionalment es vinculen a la noció de "perso-

na sense llar”, una categoria estigmatitzada i estigmatitzant que és només una part de la noció, més genèrica, de “persona en situació d'exclusió residencial”. Tenim, doncs, informació quantitativa de les persones que ocupen les places ofertades per entitats i administracions sota l'epígraf de “persona sensellar”. És a dir, per la pròpia manera en com s'ha definit tradicionalment el sensellarisme, coneixem l'oferta de serveis que respon a aquesta categoria, però no la demanda vinculada a la exclusió residencial –i que per tant respondrien a la provisió efectiva del dret a l'habitatge–.

Així doncs, no sabem res de les categories ETHOS d'exclusió residencial que no estan vinculades a modalitats d'atenció de la XAPSLL. Les persones en situació d'exclusió habitacional que no són visibles a la via pública i que no reben el suport de dispositius d'atenció social adreçats al que tradicionalment s'ha considerat el sensellarisme no són comptabilitzades. No podem saber si hi ha o no increment d'exclusió residencial, per exemple, en naus industrials, edificacions abandonades o habitatges ocupats, situacions imputables a la categoria 11 (“viure en estructures temporals o no convencionals”) de la que tenim dades parcials relacionades amb l'activitat de detecció d'assentaments informals que realitza el SIS. Tampoc coneixem la realitat de categories ETHOS clau per desenvolupar estratègies de prevenció:

Categoria 5: Viure en allotjaments temporals reservats a immigrants i als demandants d'asil.

Categoria 6: Viure en una institució residencial o d'internament amb la perspectiva de ser acomiadat/da en un termini definit sense un habitatge d'acollida disponible.

Categoria 9: Viure sota amenaça de desnonament.

Categoria 12: Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació.

Categoria 13: Viure en un habitatge sobre ocupat.

Si ens guiem per l'experiència quotidiana dels serveis socials o dels moviments de lluita pel dret a l'habitatge, com la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca, les categories 9, 12 i 13, estarien acumulant forts creixements que difícilment quedarien registrats en estadístiques oficials i, menys encara, en les estadístiques d'atenció de les entitats i dispositius d'assistència que ofereixen allotjament a les persones sense llar.

Alhora, la pròpia diversificació dels dispositius d'atenció a les persones en situació d'exclusió residencial posa en qüestió que estiguem captant de manera apropiada els volums d'actuació de les entitats de la XAPSLL en la seva lluita contra el sensellarisme. Els anys de treball sobre el terreny i d'anàlisi de la situació social de la ciutadania han fet sorgir noves estratègies d'intervenció més vinculades a la prevenció de les formes més dures de sensellarisme que a l'atenció a persones en situació de carrer. Exemplificàvem aquests canvis d'estratègia en el capítol 2 fent referència al programa OIKOS de Càritas, que allotjava durant el 2015 a 790 persones en residències unifamiliars que de no gaudir d'aquest recurs podrien estar ocupant places en recursos tradicionalment dirigits a persones sense llar o que formarien part del sensellarisme ocult en situacions de les que no tenim fonts d'informació.

Si fins ara s'ha desestimat recollir les noves modalitats d'atenció residencial al recompte anual sistemàtic de la XAPSLL per evitar distorsionar les sèries estadístiques, el rigor en el coneixement de l'evolució real del fenomen aconsella revisar la metodologia per incloure-les. Sense cap dubte, el comput total de “persones sense llar” a la ciutat creixerà sensiblement pel propi augment de la oferta de places, però aquest coneixement és el que permet avaluar la magnitud de l'exclusió residencial i trencar amb l'obsoleta divisió entre polítiques d'atenció a persones sense llar i les accions dels serveis socials d'atenció primària i de les entitats que eviten que moltes famílies perdin el seu habitatge i que moltes persones passin per les formes més dures d'exclusió residencial.

Davant les dificultats per al coneixement de les categories d'exclusió residencial ocultes, l'únic indicador disponible per aproximar-nos a la demanda és la quantificació de persones dormint al carrer. El sensellarisme viscut a la via pública és el que resulta visible i fàcilment quantificable. Aquí sorgeixen certes divergències entre les dues fonts disponibles. Els equips de SIS-Detecció (Servei d'Inserció Social de l'Ajuntament de Barcelona) venen registrant una estabilitat en les xifres en els darrers anys i un cert retrocés des dels màxims històrics de 2013. Els professionals del SIS comptabilitzen aquelles persones que han identificat pernòctant a la via pública de manera estable i amb qui s'ha realitzat algun contacte. Però persones que passin per una breu situació de carrer o que canviïn a diari d'emplaçament per dormir difícilment seran considerades en aquestes estadístiques. Per contra, quan s'han realitzat recomptes d'una sola nit, es considera a totes les persones que pernòcten aquella nit a la ciutat. Els tres recomptes han situat les xifres per sobre de les estimacions de l'Ajuntament i indiquen una tendència al creixement de persones dormint al ras a la ciutat.

La millor manera de donar coherència metodològica i de registrar el nombre de persones al carrer i dormint en equipaments sense que es produeixin duplicitats seria coordinar la recollida sistemàtica de persones allotjades en recursos amb un recompte exhaustiu d'una sola nit. Això permetria construir sèries metodològicament estables que permetrien triangular la informació elaborada pels equips de detecció al carrer de l'Ajuntament.

En qualsevol cas, i sense cap dubte, queda un interessant camí per recórrer en el coneixement quantitatiu del sensellarisme a la ciutat, però amb les dades disponibles avui no és arriscat afirmar que Barcelona és la ciutat de l'Estat espanyol amb dades més sòlides sobre l'extensió del sensellarisme entre els seus habitants.

De les sèries de dades quantitatives, doncs, podem concloure que:

1. Es produeix un **progressiu augment dels recursos i de les places d'allotjament** per combatre l'exclusió residencial;
2. **La XAPSLL està diversificant les seves modalitats d'atenció** per adequar-se a la gran diversitat d'itineraris vitals que porten a l'exclusió residencial;
3. **Entitats i administració han apostat per la qualitat** en el seu increment de recursos, prioritzant equipaments petits i pisos d'inclusió;
4. **Cal revisar la construcció de les sèries de dades** per registrar el nombre de persones ateses i allotjades en recursos que tradicionalment no s'han considerat d'atenció a persones sensellar però que de manera efectiva atenen persones en situacions definides dins de les categories ETHOS;
5. **Cal saber més sobre les persones en situació de carrer.** No només quantes persones pernòcten a la via pública, sinó també les seves característiques i necessitats. Seria recomanable construir aquest coneixement sobre les dades procedents de l'activitat dels equips de carrer del SIS però també sobre un recompte/enquesta periòdic que es realitzés la mateixa nit que les entitats de la XAPSLL registren sistemàticament la seva activitat d'atenció;
6. La precarietat habitacional oculta afecta de manera determinant l'actuació de la Xarxa. **Cal saber més de les situacions més ocultes: ocupacions i infrahabitatges.**
7. Cal explorar aliances amb les administracions públiques i entitats que puguin proporcionar **dades sobre processos de desinstitucionalització (sortides d'institucions com hospitals i centres penitenciaris).**

Les veus del sensellarisme: què ens diuen les persones?

Tres missatges clau es desprenen del procés de recerca qualitativa. Poden resultar obviesats per qui treballa a diari amb les víctimes de l'exclusió residencial i social, però han de ser explicitades i repetides fins a trencar amb els estereotips que recauen sobre les persones sense llar i sense sostre. La primera és que el sensellarisme no és una patologia social, és un problema d'accés a l'habitatge. La segona, que ningú dorm al carrer per opció. La tercera, que les persones sense llar no necessiten un sostre per refer la seva vida, sinó una llar.

La situació de carrer, d'una extrema duresa, afecta severament la salut física i mental. Les condicions d'estada a l'espai públic o semi públic, que afecten la dignitat i els drets humans, fan incontestable el que, per altra part, les dades evidencien: les persones en situació de sense llar no volen estar al carrer. Si hi ha un volum significatiu de persones sense llar en situació de carrer durant temporalitats llargues es deu, en la immensa majoria dels casos, a que la cartera de recursos socials no s'ajusta a les necessitats, pors, problemes, d'aquestes persones.

Els centres de primera acollida (CPA), son equipaments que, per la seva naturalesa, resulten durs: per definició, l'atenció a moltes persones sense llar, que no tenen encara un projecte definit sobre com encarar la seva situació i que viuen una infinita diversitat de problemàtiques, és difícil d'harmonitzar. Hi ha aspectes de millora com la ubicació, la normativa, o les opcions de participació en la presa de decisions, que podrien generar unes condicions més favorables per les persones ateses.

Pels testimonis recollits en el procés de recerca, semblaria que els CPA sí compleixen la seva funció com a porta d'entrada en un moment en el que algunes persones sense llar necessiten d'una primera presa de

contacte, encara que una de les barreres d'entrada són les llistes d'espera, que poden suposar el trencament amb el sistema de protecció social. No obstant, també sembla demostrat que només pel seu caràcter, deixa fora de circuit a un percentatge significatiu de persones en situació de carrer.

Això ens porta al debat sobre la necessitat dels centres. Més enllà del debat obert entre les persones sense llar que afirmen que no es pot passar directament del carrer a un habitatge, i les que opinen que amb determinat mètode i forma d'acompanyament, sí, tothom coincideix en que els centres podrien fer una funció d'acompanyament al procés de la persona i de suport en la socialització. No obstant s'imposa una revisió de model que passaria per una major adequació dels recursos a la diversitat de situacions que porten al sensellarisme.

Caldria revisar el disseny d'un model pensat en base a una escala de transició en la que s'esperaria que les persones sortissin del carrer per anar a un centre de primera acollida, d'allà passessin a un centre de mitja estada, per entrar a un pis d'inclusió i recuperar una vida autònoma.

A falta de disposar de dades que permetin traçar els itineraris que segueixen les persones que entren al circuit d'atenció, les històries narrades pels testimonis entrevistats i per les persones participants en els grups de discussió permeten afirmar que la realitat dels processos de les persones ateses poc té a veure amb les fites proposades per l'escala de transició. L'estancament durant anys d'una part de les persones en els centres de primer acollida, passant d'un equipament a un altre, amb períodes pernoctant al carrer, la gran diversitat d'itineraris d'exclusió i de vies d'entrada en els circuits d'assistència, o les grans dificultats per mantenir un habitatge de manera autònoma en sortir d'un centre o d'un pis d'inclusió, són només tres de les realitats que trenquen amb el model ideal d'escala de transició.

Amb el model d'atenció actual i analitzant els relats de les persones usuàries i de professionals hi ha dos factors que intervenen de manera crítica davant la probabilitat d'èxit o el risc de fracàs en l'acompanyament de les persones ateses: **la temporalitat i la normativa**.

Als centres de primera acollida i centres de mitja estada, hi ha plena coincidència en que el model té un rellotge que no coincidiria amb el de la majoria de processos personals, per més que la persona treballi pels objectius marcats. En aquest fet trobem l'origen de gran part dels fracassos i a vegades renuncia a continuar en el sistema de protecció social. L'efecte de porta giratòria d'un centre a un altre fa entrar les persones en processos negatius que, amb el pas del temps, es fan difícils d'aturar. L'acumulació d'estades curtes i successives en diferents recursos es converteix en una llarga vinculació a la xarxa d'atenció plena de fracassos personals. Reforçant aquest missatge, les persones residents a pisos d'inclusió, verbalitzen que els temps més dilatats d'aquest tipus de residències han suposat per a elles un vivència subjectiva molt menys tensa pel fet de no haver de lluitar contra el rellotge.

La normativa també és un factor crític que jugaria en contra de la possibilitat d'èxit. Aparentment, quan menys semblaria que la persona està disposada o preparada per acatar normes, és com més rígides són i es perceben. L'escalat és progressiu però a la inversa: els CPA semblen ser els equipaments amb una normativa més dura per persones en una situació en la que resulta especialment difícil; als centres de mitja estada, semblaria que no es viu amb tanta duresa, i als pisos d'inclusió es viu més com una intromissió a la seva autonomia i llibertat que cal suportar per fer possible la convivència. No obstant, en tots els tipus de recurs i equipaments, es un factor de risc d'expulsió i, per tant, de sortida temporal del seu procés i de l'acompanyament social. En relació a la normativa, es va generar debat a tots nivells (CPA, mitja estada, pisos d'inclusió).

Pràcticament tothom, inclosos els professionals, van manifestar la necessitat viscuda per les persones sense llar de participar en la confecció de la normativa.

En tots els grups de discussió es va apel·lar a la participació. Val a dir, malgrat sembli una obvietat, que "participació" no és antònim de "normativa": és a dir, no s'està reclamant una ruptura o desmantellament de qualsevol context normatiu, sinó un paper protagonista en aquells àmbits en els que sigui pertinent. És un àmbit, el de la participació, que persones sense llar i professionals veuen necessari i que tan sols presenta l'obstacle de trobar la forma d'aproximar-s'hi, de trobar l'esquema mental adequat per tal de donar el tret de sortida i, seguint recomanacions i experiències europees, engegar la incorporació d'aquest element com una millora substancial.

Sortir de la situació de sense llar, per la majoria de persones ateses des de la xarxa, passa per l'abordatge de problemàtiques que van més enllà del que és econòmic, laboral, o de la cobertura de necessitats bàsiques. Així, al pas dels grups de discussió, les persones sense llar s'han encarregat de recordar-nos que l'èxit està conformat d'un treball suficient en els dos àmbits d'abordatge: per un costat, el dels ingressos, habitatge i necessitats bàsiques cobertes, i per un altre, el de posada a disposició de recursos suficients per resoldre les problemàtiques i necessitats complexes que han portat o que mantenen a la persona en aquesta situació.

Tant les persones professionals com les persones usuàries dels diferents equipaments expressen que no hi ha una sortida única del sensellarisme, de la mateixa manera que no existeix un perfil de la persona sense llar. La diversitat de situacions, de punts de partida i d'expectatives obliga a fer un plantejament pragmàtic basat en l'atenció a una gran varietat de problemàtiques i en situar a la persona en el centre de l'atenció. Per moltes persones serà molt més exitosa una situació en la que un suport de baixa o mitja inten-

sitat els permeti tenir una vida estable que la constant entrada i sortida d'equipaments amb temporalitats limitades i grans sotracos en l'itinerari vital.

Per assolir una vida autònoma, la realitat del mercat laboral, del més que precari sistema de garantia de rendes i de la realitat del mercat de l'habitatge, constitueixen barreres pràcticament impermeables per les persones que han passat per les situacions més dures de sensellarisme. Els recursos de la Xarxa no poden lluitar contra una realitat que condemna a les persones a una situació de pobresa crònica. Fins i tot els casos que considerem exitosos mantenen una situació de vulnerabilitat social elevada. Si es produeix una entrada en el mercat laboral és en la lògica del treball precari. Si els ingressos provenen de prestacions i subsidis difícilment permeten l'autonomia personal. El fosc panorama dels sistemes de garantia de rendes es combina amb les dificultats per accedir al mercat de l'habitatge per multiplicar el risc d'exclusió de les persones que ja han viscut el sensellarisme.

No per obvi cal deixar de dir que les persones sense llar han definit com a sortida de l'exclusió residencial disposar d'un habitatge amb garanties de mantenir-lo. En el fons, aquest és segurament el gran obstacle: a Barcelona, hi ha sobrada experiència en l'atenció a les persones sense llar, existeix una xarxa que, sobre el model d'escala de transició, està ben dotada i que compta amb professionals qualificats i motivats, quan no militants de la seva feina. Però el seu treball es veu limitat de manera determinant per la impossibilitat de les persones ateses d'accedir a una renda suficient i a un habitatge assumible i amb garanties d'estabilitat. D'aquí que sigui cabdal dur a terme, d'una vegada per totes, una dotació d'habitatge social per a persones sense llar. Les polítiques d'habitatge han d'estar connectades amb l'atenció a qui pateix les pitjors formes de sensellarisme, perquè el sensellarisme no és una patologia social sinó un problema d'accés a l'habitatge. La magre dotació d'habitatge social de Barcelona –que consti-

tueix només un 2% del parc total, quan seria recomanable arribar al 15%– constitueix un important obstacle en la reducció de totes les formes de sensellarisme. La falta d'accés al poc habitatge social existent per part de les persones en situació d'exclusió social severa i el fet que –com és comú a tota Europa– les persones en situació de sense llar, estiguin a la cua en l'accés a l'habitatge protegit, dificulta sobremanera la possibilitat d'un abordatge enfocat cap a una sortida efectiva de la situació.

Línies d'actuació i recomanacions

Podriem resumir les propostes que s'extreuen de la reflexió al voltant de les dades quantitatives i qualitatives analitzades en els següents punts:

1. El primer problema a abordar és l'habitatge. Els programes Housing First no poden ser experiències aïllades en un model d'escala de transició. S'ha de tendir a un model d'entrades múltiples amb tipologies de suport diverses i orientat a la provisió d'un espai que sigui realment una llar. Cal replantejar el sistema de primera acollida. Si l'entrada al sistema d'atenció ha de ser un equipament col·lectiu, aquest hauria de ser de transició i pel temps imprescindible fins que l'entrada a un habitatge sigui possible.

Si la necessitat d'acompanyament social o de reforç comunitari fa més aconsellable que la persona s'incorpori a un equipament de caràcter col·lectiu que en un habitatge individual, s'ha de trencar amb la concepció clàssica d'institucionalització. Seria desitjable tendir cap a equipaments que combinin la privacitat i l'autonomia amb espais d'ús comunitari. Aquesta privacitat hauria de permetre disposar dels espais necessaris per mantenir o reconstruir relacions socials i familiars que formen part de les necessitats de totes les persones.

2. En molts casos la temporalitat és una ficció molt costosa en termes de costos personals i emocionals però també en termes de malbaratament de recursos. La qualitat de vida de les persones que entren i surten durant anys dels centres no depèn de la dedicació de recursos econòmics sinó de l'organització del sistema d'atenció. Cal estudiar **una aposta per l'ampliació de places de temps indefinit**.

3. **Cal una reflexió sobre la capacitat de reacció per donar resposta a les dones que intenten fugir del sensellarisme**, donat l'elevat risc d'assetjament que sofreixen les dones en aquesta situació. Vinculat a la pressió sexual que pateixen les dones en situacions d'exclusió social severa, cal revisat els mecanismes de seguiment i acompanyament de les dones en risc o situació de sensellarisme causada per situacions de violència masclista. La vivència d'aquesta violència no només esdevé causa del sensellarisme, també constitueix un obstacle greu per refer el propi projecte de vida.

4. **Una opció per la qualitat**. Per trencar la imatge que les persones ateses tenen de sí mateixes i la seva situació cal una opció per generar espais acollidors que facilitin la convivència i un ambient de respecte per l'espai i per les persones. No es pot confiar que sigui la militància dels professionals la que faci els espais amables, cal generar les estructures adequades perquè les persones ateses sentin que es poden trencar els estigmes i perquè els treballadors i treballadores d'entitats i administracions puguin desenvolupar la seva tasca sense realitzar un sobre-esforç per convèncer a la gent que no abandoni el seu procés. També cal orientar esforços a oferir una atenció integral, que inclogui acompanyament psicosocial. Les conseqüències psicològiques i emocionals del procés viscut i la necessitat de recuperar certes capacitats per avançar en la millora de les qüestions que les persones detectin prioritàries.

5. La **participació i la vinculació a espais de decisió grupals i individuals** faciliten la construcció d'una llar i afavoreixen que la persona mantingui la seva autonomia personal o que la recuperi.

6. **Impulsar espais d'autoregulació de conductes i d'acord en les normes** fa que aquestes siguin assumides i que els espais s'humanitzin. Les normes que sorgeixen de la discussió i el consens vinculen i prevenen recaigudes. El propi procés esdevé terapèutic.

La campanya "Imagina un 2015 sense ningú al carrer" va fixar l'any 2010 una sèrie de fites per al 2015 que segueixen del tot vigents:

- que ningú dormís al carrer;
- que ningú dormís en un alberg d'emergència més enllà del breu temps que implica una emergència com a tal;
- que ningú visqués en un allotjament temporal més temps del necessari;
- que ningú sortís d'una institució sense tenir opcions d'allotjament;
- que cap jove esdevingués sense sostre per haver fet el pas a una vida independent.

Que aquests objectius no s'hagin assolit no significa que els hàgim d'oblidar i aquest document, confia en ser d'utilitat per encarar una nova etapa en la definició de les eines de coneixement i de les polítiques d'intervenció per lluitar contra el sensellarisme a Barcelona.

REFERÈNCIES BIOGRÀFIQUES

-
- BELUNZEGUI, A. (coord.) (2012) *La socialización de la pobreza en España*. Barcelona: Icaria.
 - BOURDIEU, P (2000) *La dominación masculina*. Madrid: Anagrama.
 - BOURDIEU, P. I PASSERON, J.C (2002) *La reproducción*. Madrid: Popular.
 - BUSCH-GEERTSEMA, V. (2010) *Homelessness and Homeless policies in Europe: lessons for research*. FEANTSA.
 - CABRERA, P. (1998) *Huéspedes del aire: sociología de las personas sin hogar en Madrid*. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas.
 - CABRERA, P., et al. (2008) *Qui dorm al carrer? Una investigació social i ciutadana sobre les persones sense sostre*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya.
 - CASTEL, R. (1997) *La metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Barcelona: Paidós.
 - CASEY, R., GOUDIE, R. & REEVE, K. (2007) "Resistance and identity: homeless women's use of public spaces". *People, Place & Policy Online*, 1/2, pp.90-97.
 - ESCUDERO, M. J. (2003) *Mujeres sin hogar en Granada, un estudio etnográfico*. Colección Feminae, Granada: Universidad de Granada.
 - EUROPEAN COMMISSION (2013a) *Towards Social investment for Growth and Cohesion - including implementing the ESF 2014-2020*.
 - EUROPEAN COMMISSION. (2013b) *Confronting Homelessness in the European Union*. European Commission. Disponible a <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9770>
 - FEANTSA (2013) *On the Way Home? FEANTSA Monitoring report on Homelessness and Homeless Policies in Europe*. Brussels: European Federation of National Organisations working with the Homeless, AISBL.
 - GARCÍA, J. (Ed.) (2013) *Exclusiones. Discursos, políticas, profesiones*. Barcelona: Editorial UOC.
 - GOFFMAN, E. (1995) *Estigma. La identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu.
 - GUTIÉRREZ, A. B. (2002) "Problematización de la pobreza urbana tras las categorías de Pierre Bourdieu". *Cuadernos de Antropología Social*. N 15. pp 9-27.
 - HARVEY, D., (2013) *Ciudades rebeldes. Del derecho de la ciudad a la revolución urbana*, Madrid: Akal.
 - *Housing and Homelessness: Models and Practices from across Europe*. Homeless in Europe, Winter 2008, FEANTSA, Brussels.
 - "Imagina un 2015 sense ningú al carrer". Manifest campanya. Disponible a: <http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/2jornada/axarxasensesostre/pdf/manifest.pdf>
 - KARSZ, S. (Ed.) (2004) *La exclusión: bordeando sus fronteras. Definiciones y matices*. Barcelona: Gedisa.

- LEE, B., PRICE-SPARTLEN, T. & KANAN, J.W. (2003) "Determinants of homelessness in Metropolitan Areas". *Journal of Urban Affairs*, 25(3), pp.335–355.
- LEE, B., TYLER, K. & WRIGHT, J. (2010) "The New Homelessness Revisited" *Annual Review of Sociology*, 36, pp.501–521.
- MATULIC, M. V. (2010) "Nuevos perfiles de personas sin hogar en la ciudad de Barcelona: un reto pendiente de los servicios sociales de proximidad", *Documentos de trabajo social: Revista de trabajo y acción social*, n. 48, pp. 9-30.
- MUÑOZ, M; VÁZQUEZ, C.; CRUZADO, J.A. (1995) *Personas sin hogar en Madrid: Informe psicosocial y epidemiológico*. Madrid: Consejería de Integración Social. Comunidad de Madrid.
- OBSERVATORIO HATENTO (2015): *Los delitos de odio contra las personas sin hogar. Informe de investigación*. Disponible en http://hatento.org/wp-content/uploads/2015/06/informe-resultados-digital_DEF.pdf
- PAUGAM, S. (2007) *Las formas elementales de la pobreza*, Madrid: Alianza.
- ROCA, N.; URIBE, J.; PÉREZ, A.; VEGA, C. (2012) *Propostes d'actuació per a una millor coordinació entre els àmbits d'acció social i salut amb persones en situació de sense llar, persones amb problemes de drogodependències i persones amb problemes de salut mental. La perspectiva dels professionals de la salut*. Barcelona: Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya (INFORME INÈDIT). Disponible a: <http://www.tercersector.cat/admin/repositori/file/2012/Documents/INFORME-AMBIT-SANITARI--TERCER-SECTOR-maig2012.pdf>
- SALES, A. (2012) *La situació de les persones sense llar a Barcelona el 8 de novembre de 2011 i l'evolució dels serveis residencials*. Barcelona: Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar. Disponible a: http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/ca/2012/4/xarxa2_diagnosi2011.pdf
- SALES, A. (2013) *Les persones sense llar a la ciutat de Barcelona i l'evolució dels recursos de la Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar*. Barcelona: Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar. Disponible a: http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/ca/2013/7/xarxa2_diagnosi2013.pdf
- SEN, A. K. (2000) *Desarrollo y libertad*. Barcelona: Planeta.
- SARASA, S. & SALES, A. (2009) *Itineraris i factors d'exclusió social*. Barcelona: Síndica de Greuges. Ajuntament de Barcelona.
- TSEMBERIS, S., (2010) "Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery, and Reducing Costs". In *How to house the homeless*. New York: Russell Sage Foundation.
- URIBE, J.; ALONSO, S., (2009) *Les persones en situació de sense llar de Barcelona: perfils, estat de salut i atenció sanitària*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, col·lecció Informes Breus, núm. 20. Disponible a: <http://www.fbofill.cat/d.php?docID=507&t=1>
- URIBE, J., (2015) *Del carrer a la llar. Housing First com a model d'intervenció i la seva aplicació a Barcelona*. Barcelona: Ediciones San Juan de Dios, col·lecció digital Acogida, núm. 1. Disponible a: <http://www.santjoandedeu.edu.es/edicionessanjuanededios/catalogo/acogida>
- VAN LEERDAM, J. (2011) *Cost-benefit analysis of tackling homelessness in the Netherlands*, CEBEON.

XAPSLL

Xarxa d'Atenció
a Persones
Sense Llar
BARCELONA